

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Možnosti vzdělávání osob ve výkonu trestu
Education possibilities of prisoners in confinement

Barbora Kamenčáková

Vedoucí práce: PhDr. Veronika Blažková, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice (B7507)
Studijní obor: Matematika se zaměřením na vzdělávání – Pedagogika

2024

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Možnosti vzdělávání osob ve výkonu trestu potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce PhDr. Veroniky Blažkové, Ph.D. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Ráda bych na tomto místě poděkovala především vedoucí mé práce PhDr. Veronice Blažkové, Ph.D. za podporu a vstřícnost v průběhu celého procesu tvorby této bakalářské práce. Dále mé poděkování patří i zaměstnancům věznice Všechny, kteří byli ochotni účastnit se výzkumného šetření a díky kterým mohla vzniknout praktická část této práce.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zaměřuje na možnosti vzdělávání osob odsouzených k trestu odnětí svobody v České republice. Práce je strukturována do dvou částí, teoretické a praktické. Teoretická část práce stručně představuje systém trestů v ČR a historii vězeňství na našem území. Dále se zabývá organizační strukturou vězeňské služby, typy věznic v ČR a programy zacházení s odsouzenými. Poslední kapitola teoretické části vysvětluje význam vzdělávání pro odsouzené a různé formy vzdělávání v českých věznicích, včetně podrobnějšího popisu formálního a neformálního vzdělávání.

Praktická část práce zahrnuje metodologii a analýzu výzkumného šetření. Pro výzkum byl zvolen kvalitativní přístup, konkrétně metodou polostrukturovaných rozhovorů. Cílem práce je zmapovat a popsat vzdělávací proces a možnosti vzdělávání poskytované ve vězeňském prostředí v porovnání s běžnými civilními školami. Dále pomocí rozhovorů se zaměstnanci věznic Všechny zjistit prostřednictvím odpovědí na čtyři předem stanovené výzkumné otázky veškeré vzdělávací možnosti, které tato věznice nabízí a charakterizovat žáky místního školského vzdělávacího střediska. Jednou ze zkoumaných oblastí je motivace osob ve výkonu trestu odnětí svobody k účasti na výuce. V neposlední řadě je zde zjišťován i skutečný vliv vzdělávacích aktivit na život odsouzených po ukončení výkonu trestu.

Ze zjištěných dat vyplývá, že procento odsouzených, kteří se rozhodnou vzdělávat během výkonu trestu, je i přes poměrně různorodou nabídku vzdělávacích aktivit velmi nízké a způsobů, jak tyto osoby účinně motivovat není mnoho.

KLÍČOVÁ SLOVA

Vzdělávání, vzdělávání odsouzených, nápravná zařízení, vězeňství, vězeňský systém v ČR, penologie, resocializace

ABSTRACT

This bachelor thesis focuses on the education opportunities for individuals sentenced to imprisonment in the Czech Republic. The thesis is structured into two parts, theoretical and practical. The theoretical part of the thesis briefly introduces the system of penalties in the Czech Republic and the history of imprisonment in our territory. It also deals with the organizational structure of the prison service, types of prisons in the Czech Republic, and programs for dealing with convicts. The last chapter of the theoretical part explains the importance of education for convicts and various forms of education in Czech prisons, including a detailed description of formal and informal education.

The practical part of the thesis includes the methodology and analysis of the research investigation. A qualitative approach was chosen for the research, specifically the method of semi-structured interviews. The aim of the thesis is to map and describe the educational process and the education opportunities provided in the prison environment compared to regular civilian schools. Furthermore, through interviews with employees of Všehrdy Prison, the thesis seeks to determine, through answers to four predetermined research questions, all the educational opportunities offered by this prison and characterize the students of the local educational center. One of the areas under investigation is the motivation of individuals serving a sentence of imprisonment to participate in education. Lastly, the actual impact of educational activities on the lives of convicts after the completion of their sentence is also being explored.

From the collected data, it is evident that the percentage of convicts who decide to educate themselves during their sentence is very low despite the fairly diverse offering of educational activities, and there are not many ways to effectively motivate these individuals.

KEYWORDS

Education, education of convicts, correctional facilities, imprisonment, prison system in the Czech Republic, penology, resocialization,

Obsah

Úvod	8
A Teoretická část.....	9
1 Systém trestů v ČR.....	9
1.1 Účel trestu	9
1.2 Druhy trestních sankcí.....	9
1.2.1 Trest odnětí svobody	10
1.2.2 Výjimečný trest	11
2 Stručná historie českého vězeňství.....	12
2.1 Vývoj českého vězeňství před rokem 1989.....	12
2.2 České vězeňství po roce 1989	13
3 Vězeňský systém v ČR.....	15
3.1 Organizační struktura vězeňské služby České republiky	15
3.1.1 Vazební věznice	16
3.1.2 Věznice.....	17
3.1.3 Ústavy pro výkon zabezpečovací detence.....	18
4 Programy zacházení	19
4.1 Členění programu zacházení	20
5 Vzdělávání ve vězeňských zařízeních.....	22
5.1 Průběh a význam vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody	22
5.2 Formy vzdělávání odsouzených v ČR.....	23
5.2.1 Formální vzdělávání	23
5.2.2 Neformální vzdělávání	25
5.3 Školská vzdělávací střediska	26
B Praktická část.....	28
6 Cíl výzkumu	28
6.1 Výzkumné otázky.....	28
7 Metodologie výzkumu.....	29
7.1 Kvalitativní výzkum.....	29

7.2	Rozhovor	30
7.2.1	Polostrukturovaný rozhovor	30
7.1	Otázky k rozhovoru	30
8	Prostředí výzkumu.....	32
8.1	Věznice Všehrdy	32
8.1.1	Problematika mladistvých odsouzených	32
9	Průběh rozhovorů a jejich zpracování	34
9.1	Zpracování dat.....	34
10	Analýza dat.....	35
10.1	Nabídka vzdělávání ve věznici Všehrdy	35
10.1.1	Formální vzdělávání ve věznici Všehrdy	36
10.1.2	Neformální vzdělávání ve věznici Všehrdy	36
10.1.3	Nedostatky ve vzdělávacím systému ve věznicích	37
10.2	Charakteristika žáků ve věznici Všehrdy	37
10.3	Motivace odsouzených ke vzdělávání.....	38
10.3.1	Motivace z pohledu odsouzených	38
10.3.2	Motivace z pohledu věznice.....	38
10.3.3	Příčiny ukončení vzdělávání	39
10.4	Podpora osob po ukončení výkonu trestu	39
10.4.1	Vzdělávání po ukončení VT.....	40
10.4.2	Uplatnění získaného vzdělání na trhu práce.....	40
11	Vyhodnocení výzkumných otázek	41
	Závěr.....	43
	Seznam použitých zdrojů.....	44
	Seznam příloh.....	47
	Přílohy	48

Úvod

Bakalářská práce *Vzdělávání osob ve výkonu trestu* se zaměřuje na problematiku vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody v České republice. Téma vězeňství jsem si zvolila z několika důvodů. Již na gymnáziu jsem se zajímala o tuto problematiku a nyní, jako studentka čtvrtého ročníku bakalářského studia pedagogiky, jsem se rozhodla prohloubit své znalosti a porozumění této oblasti. Ráda bych zde také zmínila myšlenku Vladimíra Mařádky (2003): „*Vězeňský systém své země by měl každý občan znát*“, která mě ve volbě tématu utvrdila. Zároveň se domnívám, že pro co možná největší redukci trestné činnosti je klíčové poskytnout odsouzeným druhou šanci a aktivně jim prostřednictvím vzdělání pomoci v procesu resocializace.

Cílem této práce je zmapovat a popsat vzdělávací proces a možnosti vzdělávání poskytované ve vězeňském prostředí v porovnání s běžnými civilními školami. Dále pomocí rozhovoru se zaměstnanci věznice Všehrady zjistit motivaci odsouzených k účasti na výuce a skutečný vliv vzdělávacích aktivit na jejich další život po propuštění.

Tato práce je strukturována do dvou hlavních částí – části teoretické a praktické. Teoretická část je tvořena pěti hlavními kapitolami a zabývá se popisem systému trestů v České republice, stručnou historií českého vězeňství a popisem aktuálního vězeňského systému. Dále se tato část podrobněji zaměřuje na programy zacházení s odsouzenými a možnosti vzdělávání v českých věznicích. V praktické části je blíže popsáno prostředí, kde proběhlo výzkumného šetření, metodologie tohoto šetření a následná analýza provedeného výzkumu. Výzkum byl realizován formou polostrukturovaných rozhovorů, které proběhly celkem dva.

A Teoretická část.

1 Systém trestů v ČR

1.1 Účel trestu

Trest je chápán jako prostředek, který je užíván v reakci na předchozí porušení pravidel nebo spáchání trestného činu. Bližšímu zkoumání teorií trestání, druhů trestů a jejich účinnosti se věnuje obor zvaný Penologie (Mařádek, 2003).

Spolu s prevencí patří trest k významným pojmům užívaným v souvislosti s odpovědí na spáchané zločiny a přestupky. Funkce trestu může být různá. Sochůrek (2007) rozlišuje tyto funkce celkem čtyři, a to informační, motivační, vztahovou a preventivní.

Účel trestu byl do roku 2010 definován v Trestním zákoníku (konkrétně § 23 zákona 140/1961 Sb.). Podle zákona bylo hlavním cílem trestu chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Přičemž je potřeba dodržovat několik zásad – tresty lze pachateli ukládat pouze na základě zákona, výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost a jedinec nesmí být podroben nelidskému zacházení. Z tohoto znění bylo patrné, že hlavním účelem trestu nemá být odplata pachateli, ale ochrana společnosti před dalšími trestnými činy. Mezi vedlejší účely takové sankce lze zařadit i odstrašení nebo regulaci nežádoucího chování (Sochůrek, 2007).

Přestože současný Trestní zákoník přímo neupravuje pojem účel trestu, z jeho celkového pojetí vyplývá, že význam tohoto pojmu zůstává zachován beze změny.

1.2 Druhy trestních sankcí

Výčet sankcí, které mohou být pachatelům uděleny, je poměrně rozsáhlý. Tato variabilita umožňuje, aby byl udělen vždy takový trest, který je v souladu se závažností spáchaného trestného činu. Jednotlivé tresty jsou hierarchicky odstupňovány podle jejich intenzity, doby trvání a režimu jejich výkonu. Právní subjekty vždy volí sankci s ohledem na konkrétní okolnosti případu.

Za spáchání trestného činu může soud uložit pachateli následující tresty: odnětí svobody, domácí vězení, obecně prospěšné práce, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci, zákaz činnosti, zákaz pobytu, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání, ztrátu vojenské hodnosti, vyhoštění

Zvláštním typem trestu, který může být pachateli uložen je výjimečný trest (§ 52 zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník – znění od 01.07.2023).

V literatuře i ve společnosti se jistě setkáme s různými pohledy na trest vzhledem k jeho funkci, a tudíž i přiměřenost uděleného trestu je často vnímána subjektivně. Způsob, jakým by se mělo o přiměřenosti rozhodovat může být předmětem k diskusím. JUDr. Zdeněk Karabec, CSc. se v učebnici Kriminologie zamýšlí nad různými hledisky, podle kterých by mohlo být o trestu rozhodováno. Tato hlediska popisuje prostřednictvím několika různých otázek, které zjišťují závažnost spáchaného trestného činu, výši pachatelem způsobené škody, nebezpečnost pachatele a jeho potenciál na případnou převýchovu (Grívna, Scheinost, Zoubková, 2019).

České trestní právo vychází ze smíšené teorie trestání, jejíž hlavním účelem je ochrana společnosti před pachateli trestných činů a zabránění odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti, dále také výchova odsouzeného k vedení řádného života a v neposlední řadě i odstrašení.

Další text práce se zabývá tématem vězeňství, z tohoto důvodu následující kapitoly přibližují pouze takové tresty, které se odpykávají ve věznicích – trest odnětí svobody a výjimečný trest.

1.2.1 Trest odnětí svobody

Trest odnětí svobody je soudem ukládán pachateli za spáchaný trestný čin, a to ve třech úrovních – nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.

Mnozí z nás si jistě někdy kladli otázku, proč stát pachatele trestá právě odnětím svobody. Svoboda je nejvýznamnější hodnotou každého člověka a její ztráta má na jedince velmi silný vliv. Odnětím svobody tedy vězeň náhle přijde o možnost práce, realizaci vztahů, volnočasové aktivity a celkově o možnost upravovat si život podle svého. Život odsouzeného zahrnuje nutnost sdílet obydlí s dalšími odsouzenými, poslouchat příkazy a žít podle jasně definovaných pravidel. Odebrání svobody tedy jedince zásadně ovlivní. Dotyčná osoba přijde o to, co je pro ni nejcennější a zároveň je významně ochráněna společnost (minimálně po omezenou dobu) (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

Z pohledu odsouzeného však trest odnětí svobody nebývá podle Sochůrka (2007) vnímán tak intenzivně, jak by si představil běžný občan. Velká část odsouzených se velice

rychle adaptuje na nové životní podmínky, neprožívá ve velké míře negativní emoce a snaží se z celé situace čerpat množství psychologických výhod.

1.2.2 Výjimečný trest

Speciálním typem trestu je tzv. výjimečný trest. Tímto termínem se rozumí trest odnětí svobody na dobu 20-30 let, případně trest odnětí svobody na doživotí. Výjimečný trest lze uložit jen u těch trestných činů, které zákon posuzuje jako nejzávažnější. Zároveň je brán ohled na pravděpodobnost nápravy pachatele.

Výjimečný trest odnětí svobody na doživotí může dle § 54 zákona č. 40/2009 Sb. trestního zákoníku (znění od 01.07.2023) soud uložit pouze pachateli, který spáchal zvlášť závažný zločin vraždy, nebo který při spáchání zvlášť závažného zločinu (obecného ohrožení, teroristického útoku, teroru, genocidy, útoku proti lidskosti, použití zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje, válečné krutosti, perzekuce obyvatelstva nebo zneužití mezinárodně uznávaných a státních znaků zavinil úmyslně smrt jiného člověka.

2 Stručná historie českého vězeňství

Vývoj vězeňství v ČR je dynamický proces, který je formován různými faktory. Jedním z těchto faktorů je vývoj a proměna trestního práva, které upravuje postavení osob odsouzených k trestu odnětí svobody. Druhým faktorem, klíčovým pro oblast vězeňství a jeho vývoj, je změna přístupu společnosti k pachatelům trestných činů. Historicky se společnost měnila a pochopitelně se spolu s ní měnil i její pohled na trest a jeho účel, což se promítalo i do podoby a funkce věznic (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

Rok 1989, který přinesl pád komunistického režimu a následně i spoustu politických, ekonomických a společenských změn, byl pro českou společnost i pro oblast vězeňství zlomovým bodem. Z tohoto důvodu většina literatury rozděluje historii vězeňství na období před rokem 1989 a po roce 1989, což platí i pro tuto práci.

2.1 Vývoj českého vězeňství před rokem 1989

Před zřízením prvních institucí pro výkon trestu byli pachatelé trestných činů v českých zemích trestáni fyzickými metodami, mezi které patřilo mimo jiné i mrzačení, případně trestem smrti. V této době bylo největším cílem trestu zastrašení dalších potenciálních pachatelů (Kubíčková, Kmětík, 2011).

Ve 13. století začal do postihů některých deliktů zasahovat stát. Byl vybudován systém župních hradů, kde bylo možné držet pachatele. Tyto prostory bychom mohli přirovnat k dnešním vazebním věznicím, jelikož nesloužily k výkonu trestu, ale spíše k zadržení osob před fyzickým trestem, případně k popravě hladem (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

Trest odnětí svobody začal získávat širší uplatnění v průběhu 16. století, kde se začalo objevovat již několik různých typů vězení, šlo například o církevní, hradní, vojenská nebo panská vězení. Při výběru druhu vězení se bral ohled nejen na závažnost spáchaného činu, ale i na postavení pachatele ve společnosti (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

Významné období pro trestní právo přišlo s nástupem Marie Terezie. V této éře bylo vytvořeno několik klíčových právních dokumentů, mezi něž patří Tereziánský zákoník z roku 1768. Tento zákoník je známý zejména díky zákazem mučících technik, což bylo prvním krokem v cestě humanizace trestání (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

V období Rakouska-Uherska se systém trestů začal čím dál více podobat systému, který známe dnes. Delikty byly v roce 1804 rozděleny na zločiny a přestupky. Za spáchání přestupku mohla být pachateli udělena pokuta, vězení v rozsahu 24 hodin až 6 měsíců, ztráta práv nebo

například vypovězení z určitého místa. Zločiny pak byly trestány buď smrtí, nebo žalářem, který mohl být buď doživotní nebo dočasný. Už v té době byla patrná jakási vnější diferenciaci – žalář, těžký žalář a nejtěžší žalář. Rozdíly mezi jednotlivými stupni spočívaly zejména v poutání, stravování a pracovní činnosti trestanců. Pro toto období je typická i diferenciaci vězňů podle různých kritérií. Vězni byli rozdělováni podle povahy, závažnosti provedených činů, vzdělání nebo pracovní zdatnosti. Dále byl brán ohled i na chování daného jedince ve věznici (Uhlík, 2006).

Dalším důležitým rokem se stal rok 1850, kdy došlo na našem území k zestátnění soudnictví a vězeňství. Začalo se rozvíjet i vzdělávání vězňů a slovní působení na odsouzené osoby, přičemž největší pozornost byla věnovaná mladistvým odsouzeným. Povinností byla návštěva bohoslužeb dle vyznání a pro ngramotné či nedostatečně vzdělané trestance do 35 let povinná školní výuka (Kýr).

V meziválečném období byl kladen důraz na zacházení s odsouzenými. Kromě jejich vzdělávání bylo nově zavedeno výchovné a kulturně mravní působení. Svou pozornost si získala také postpenitenciární péče zahrnující finanční podporu či nalezení zaměstnání po propuštění z věznice. Odsouzeným se začali věnovat učitelé, lékaři a církevní řády (Hála, 2006).

Po druhé světové válce byli vězni vnímáni jako zdroj levné pracovní síly a do roku 1964 byli využíváni v různých průmyslových odvětvích, čemuž odpovídala i architektura věznic. Později se české věznice čím dál víc inspirovaly věznicím sovětským a měnil se i jejich účel. Odnětí svobody bylo používáno jako nástroj pro udržení získané moci a izolaci odpůrců totalitního režimu. Pro tuto dobu je typické stíhání a věznění politicky nežádoucích osob. Cílem věznění byla tedy mimo jiné i jejich převýchova, a to prostřednictvím velmi těžké práce, hladu a izolace od vnějšího světa. Následkem tehdejšího režimu byla velmi nízká úroveň českého vězeňství v porovnání s demokratickými státy (Uhlík, 2006).

2.2 České vězeňství po roce 1989

Po roce 1989 české vězeňství začalo procházet spoustou změn. Tyto transformace, shrnuté v dokumentu Koncepce rozvoje českého vězeňství, ovlivnily různé aspekty vězeňského systému, včetně typů věznic, personálního obsazení v zařízeních i úprav legislativy. Kromě toho také došlo ke vzniku zabezpečovacích detencí, které budou detailněji popsány v následující kapitole. Cílem zmíněných transformací byla zejména humanizace, depolitizace a demilitarizace vězeňského systému. Toto období je mimo jiné charakteristické i realizovanými

amnestiemi prezidenta republiky. Amnestií se rozumí hromadné prominutí trestu, případně částečné prominutí trestu (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

První rozsáhlá amnestie proběhla na našem území hned v roce 1990. Amnestii vyhlásil tehdejší nový prezident Václav Havel a týkala se přibližně 16 000 vězňů. Důsledkem rozsáhlého propouštění bylo velké množství vzpour těch vězňů, na které se amnestie nevztahovala, což v nich pochopitelně vyvolalo pocity nespravedlnosti a potřebu na tuto nespravedlnost upozornit. Jednou z nejvýznamnějších vězeňských vzpour byla březnová vzpoura ve slovenském Leopoldově, které se zúčastnilo více než 1 000 odsouzených, jež způsobili škodu ve výši téměř 27 milionů korun. Nově byl ve stejném roce zrušen trest smrti, který byl nahrazen trestem doživotním (Popelka, 2011; Kýr).

Jak již bylo zmíněno, po revoluci došlo také ke změnám v oblasti vnější diferenciaci věznic. Do roku 1989 existovaly tři různé nápravně výchovné skupiny, do kterých byli pachatelé soudem rozřazováni zpravidla na základě závažnosti spáchaného činu a pravděpodobnosti recidivy, a tedy *nežádoucího návratu odsouzeného po výkonu trestu zpět do věznice po spáchání další trestné činnosti*. (Mařádek, 2003, s.74). Později vznikly čtyři typy věznic – věznice s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou s tím, že trestní zákon konkrétně popisoval, jaký pachatel by měl být zařazen do konkrétního typu věznice. Toto členění trvalo až do roku 2017, kdy došlo k redukci typů věznic na věznici s ostrahou a věznici se zvýšenou ostrahou (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

Jelikož cíle popsané v původní koncepci nebyly zcela naplněny, vydalo Generální ředitelství Vězeňské služby ČR v roce 2005 novou Koncepci rozvoje českého vězeňství do roku 2015, jejíž zaměření je především na zaměstnání odsouzených. Avšak ani cíle stanovené v tomto dokumentu nebyly zcela dosaženy, což vedlo k vytvoření současné Koncepce vězeňství do roku 2025 (Gřivna, Scheinost, Zoubková, 2019).

3 Vězeňský systém v ČR

3.1 Organizační struktura vězeňské služby České republiky

Mezi organizační jednotky Vězeňské služby jsou řazeny následující složky:

- Generální ředitelství Vězeňské služby
- vazební věznice
- věznice
- ústavy pro výkon zabezpečovací detence
- Střední odborné učiliště
- Akademie Vězeňské služby

Obrázek 1 Organizační jednotky VS

Zdroj: (vlastní zpracování)

Generální ředitelství Vězeňské služby je odborným orgánem pro řízení a kontrolu Vězeňské služby České republiky (VSČR) a pro plnění úkolů v oblasti správy vězeňství (Sochůrek, 2007).

Akademie Vězeňské služby zajišťuje základní kvalifikaci příslušníkům a zaměstnancům, která je nezbytná pro vykonávání služebních a pracovních úkolů. Zároveň také umožňuje rozvoj jejich odborných schopností. V neposlední řadě se podílí na rozvoji vědecké a výzkumné činnosti v oblasti penologie, penitenciaristiky¹ a historie vězeňství (Mäsiarová, 2022).

Střední odborné učiliště Vězeňské služby, nebo také Škola pro osoby ve výkonu vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody je vzdělávací instituce s celorepublikovou působností, která

¹ Penitenciaristika je součástí penologie, která se zabývá výkonem trestu odnětí svobody, jeho účinky a možnostmi resocializace (Jůzl, 2017).

poskytuje obviněným a odsouzeným přípravu pro budoucí povolání a odborné aktivity v různých studijních oborech. Odsouzení zde také mají možnost doplnění základního vzdělání v kurzech pro získání základního vzdělání a doplnění nebo rozšíření kvalifikace ve vzdělávacích kurzech (Mäsiarová, 2022).

Za zmínku jistě stojí také **Zdravotnická služba Vězeňské služby**. Ačkoliv to není samostatná organizační jednotka, je součástí všech vazebních věznic, věznic a ústavů pro výkon zabezpečovací detence. Jejím úkolem je zajištění zdravotní péče příslušníkům a zaměstnancům Vězeňské služby, obviněným a odsouzeným (Mäsiarová, 2022).

Vězeňská služba spravuje tři základní typy vězeňských zařízení. V České republice je v současné době zřízeno 10 vazebních věznic, 25 věznic a 3 ústavy pro výkon zabezpečovací detence (viz obrázek 2) (Mäsiarová, 2022).

Jednotlivé typy zařízení budou detailněji popsány v samostatných podkapitolách za účelem lepšího uspořádání a srozumitelnosti.

Obrázek 2 Mapa organizačních jednotek Vězeňské služby

Zdroj: (Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky, 2022)

3.1.1 Vazební věznice

Vazební věznice je zařízení sloužící k realizaci výkonu vazby, jehož účelem je zajištění osoby podezřelé z trestné činnosti, přičemž osoby ve výkonu vazby se nazývají obvinění. Jak

může být čitelné z mapy organizačních jednotek VS na obrázku 2, jednotlivé vazební věznice bývají z důvodu praktičnosti zpravidla umístěny v blízkosti soudů. Toto umístění významně zjednodušuje a urychluje celý proces trestního řízení. Vazba se vykonává v celovém režimu – tzv. pevná vazba (obviněný je po většinu dne uzamčen v cele) nebo ve zmírněném režimu (obvinění mají možnost volně se pohybovat v ubytovacím prostoru se společným sociálním a kulturním zařízením) (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

O umístění do vazby rozhoduje soud na základě oddíl 1 zákona č. 141/1961 Sb. trestního řádu. Trestní řád definuje následující tři základní vazební důvody, které vyplývají z jednání obviněného (případně z dalších skutečností). Prvním je existence důvodné obavy, že uprchne nebo se bude skrývat za účelem vyhnout se trestu nebo trestnímu stíhání (zejména v případě, že není známá jeho totožnost, stálé bydliště, případně mu hrozí vysoký trest). Dalšími důvody jsou podezření, že bude dotyčný mařit objasňování skutečností souvisejících s trestním činem (například působením na svědky či spoluobviněné), nebo že bude opakovat trestnou činnost, pro kterou je stíhán, případně dokončí trestný čin, o který se pokusil, nebo který připravoval. Zároveň musí existovat zřejmé důvody k podezření, že trestný čin spáchal obviněný.

Důležité je také dodržení § 2 zákona č. 293/1993 Sb. o výkonu vazby, který definuje zásady výkonu vazby následovně: „*Dokud není pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu vyslovena vina, nelze na toho, kdo byl vzat do vazby, hledět, jako by byl vinen. Ve výkonu vazby nesmí být ponižována lidská důstojnost obviněného a nesmí být podrobován fyzickému ani psychickému nátlaku.*“

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, vazba patří k nejstarším institutům trestního řízení. Zároveň se však jedná o nejzávažnější zásah státu do života člověka, o jehož vině dosud nebylo pravomocně rozhodnuto (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

3.1.2 Věznice

Věznice je nápravné zařízení pro osoby, které byly odsouzeny k výkonu trestu ve vězení, tyto osoby se nazývají odsouzení. Zabezpečují, aby trest odnětí svobody plnil svůj účel, a tedy působil na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páčání trestné činnosti (§ 1 odst. 2 zákona č. 169/1999 Sb. o VTOS).

V současné době rozlišujeme dva typy věznic podle způsobu vnějšího střežení, zajištění bezpečnosti a režimu výkonu trestu. Jsou jimi věznice s ostrahou a se zvýšenou ostrahou.

Věznice s ostrahou se pak dále člení podle stupně zabezpečení na oddělení s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení. Zvláštními typy věznic jsou pak věznice pro mladistvé a pro ženy. V rámci jedné věznice mohou být zřízena oddělení různých typů, pokud tím není ohrožen účel výkonu trestu (Mäsiarová, 2022).

Soud zpravidla zařadí do věznice se zvýšenou ostrahou pachatele, který splňuje některou z podmínek uvedených v zákoně č. 58/2017 Sb., a to takového, kterému byl uložen výjimečný trest, byl uložen trest odnětí svobody za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny, byl za zvlášť závažný zločin uložen trest odnětí svobody na dobu nejméně osm let, nebo který byl odsouzen za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchl nebo se pokusil uprchnout z vazby, z výkonu trestu nebo z výkonu zabezpečovací detence. Pokud pachatel nespĺňuje žádnou z uvedených podmínek, je soudem zařazen do věznice s ostrahou.

Lokality, kde bývají umístěny věznice, jsou určeny dostupností vhodných prostor, které odpovídají potřebě na relativně uzavřeném prostoru umístit velké množství lidí a zajistit jejich ostrahu. Těmto umístěním odpovídají bývalé rakousko-uherské pevnosti, školy v přírodě či prostory po příslušnících sovětské armády (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

3.1.3 Ústavy pro výkon zabezpečovací detence

Posledním a zároveň nejmladším vězeňským institutem je zabezpečovací detence, která vznikla v roce 2009. Jedná se o nejpřísnější ochranné opatření, po již spáchaném trestném činu, jehož primárním účelem je ochrana společnosti před nebezpečnými duševně nemocnými pachateli (případně před osobami závislými na návykových látkách). Výkon zabezpečovací detence vyžaduje zvláštní ostrahu a speciální léčebné, psychologické, vzdělávací, pedagogické, rehabilitační a činnostní programy. Samozřejmostí v těchto ústavech je přítomnost specialistů ze zmíněných oblastí (Vězeňská služba České republiky).

V České republice jsou v současné době zřízeny celkem tři detenční ústavy – v Brně, Opavě a v Praze, a to v rámci areálů příslušných vazebních věznic a věznic (Vězeňská služba České republiky).

4 Programy zacházení

Pro pochopení průběhu vzdělávání ve věznicích je nejprve důležité porozumění funkci odborného zacházení s vězni, čemuž bude věnována následující kapitola.

Významným dokumentem, který se věnuje teorii i praxi zacházení s vězni, jsou Evropská vězeňská pravidla². Tato pravidla stanovují členským státům Rady Evropy souhrn doporučení, jak řídit své vězeňské systémy v souladu s Evropskou úmluvou o lidských právech. Dodržování Evropských vězeňských pravidel není závazné, mají sloužit především jako návod a směrnice pro ty, kdo jsou zapojeni do správy věznic (Bajcura, 2006).

Programem zacházení se rozumí základní forma cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody. Jedná se o souhrn pracovních, vzdělávacích, speciálních výchovných a zájmových aktivit a aktivit zaměřených na utváření vnějších vztahů. Z těchto oblastí je každému odsouzenému vytvořen program zacházení zohledňující jeho specifické potřeby a vlastnosti vzhledem k naplnění účelu trestu. (Vězeňská služba České republiky) Místo tohoto termínu byl dříve užíván pojem „resocializační program“, což bylo ale poněkud zavádějící. Vytvořený program nezaručuje úspěšnou resocializaci vězňů a uvedený pojem tedy nezohledňuje možnou recidivu (Jůzl, 2017).

Jůzl (2017) popisuje program zacházení jako aplikaci složek výchovy do penitenciární praxe uplatňovaných v procesu resocializace a reintegrace vězněného. Z této definice je zřejmá úzká provázanost pedagogiky a vězeňství.

Hlavním pilířem pro správné zvolení účinného programu zacházení pro konkrétního odsouzeného je důsledné zmapování jeho situace v době nástupu do výkonu trestu. Je tedy potřeba zhodnotit biologický, psychologický, sociální a duchovní stav. Na tomto procesu se podílí řada odborníků, jako jsou lékaři, psychologové, speciální pedagogové, sociální pracovníci a případně i duchovní. Při volbě konkrétního programu věznice pochopitelně bere ohled i na další okolnosti, jako je délka trestu, příčiny trestné činnosti či zájmy odsouzeného (Hála, 2006).

Významným milníkem pro tvorbu programů zacházení je rok 2012, ve kterém byl do penitenciární praxe zařazen nástroj SARPO (Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených). SARPO je prediktivní nástroj pro hodnocení rizik vycházející z myšlenky, že pro snížení

² Dále jen EVP

kriminality je potřeba investovat zvláštní úsilí do péče především o takové odsouzené osoby, u kterých existuje co možná největší šance k pozitivní změně, která povede ke snížení rizika recidivy. Díky tomuto nástroji byla novým způsobem nastavena metodika pro vytvoření komplexní zprávy o odsouzeném, ze které, jak již bylo zmíněno, vychází výsledný individuální program zacházení. SARPO rozlišuje a posuzuje několik oblastí vstupních faktorů. Mezi tyto oblasti se řadí statické (neměnné) faktory, jako je trestní minulost či způsobená újma, dynamické faktory, a tedy faktory otevřené ke změnám (bydlení, zaměstnání, závislost, vzdělání) a dále například oblast sebehodnocení nebo riziko újmy (Drahý, Hůrka, Petras, 2018).

4.1 Členění programu zacházení

Program zacházení s odsouzenými se dle § 36 odst. 2 vyhlášky č. 345/1999 Sb. člení na následující složky:

- pracovní aktivity,
- speciální výchovné aktivity,
- zájmové aktivity,
- oblast utváření vnějších vztahů,
- vzdělávací aktivity.

Toto členění vychází ze složek výchovy, kterými jsou: výchova pracovní, rozumová, mravní, estetická a tělesná (Jůzl, 2017).

Osvojení pracovních návyků je jedním z klíčových předpokladů pro sociální adaptaci a přípravu na budoucí život vězňů. Pracovní aktivity jsou tedy pro odsouzené přínosné hned z několika různých aspektů. Rozvíjí psychomotorické a manuální dovednosti, vedou jedince k utváření sebekázně a v neposlední řadě je to také jedna z možností, jak se vyhnout stereotypnímu průběhu výkonu trestu. Pro některé vězně jsou dokonce tyto aktivity spojené i se zájmovou činností. Po dobu pracovní směny jsou odsouzení mimo ubytovnu nebo v některých případech i mimo věznici, což pomáhá předcházet možným stresovým situacím a případným konfliktům, které vznikají v přeplněných celách (Jůzl, 2017).

Dle zákona o výkonu trestu odnětí svobody je dokonce každý odsouzený, který byl vedením věznice zařazen do práce, povinen tuto práci vykonávat. Odmítnutí práce odsouzeným, je závažným porušením povinnosti daného jedince, za něž se zpravidla odsouzenému uloží kázeňský trest. Tato povinnost se nevztahuje na osoby starší 65 let a osob se zdravotním omezením.

Část programu, kterou najdeme v kolonce Speciální výchovné aktivity, zahrnuje například různé druhy terapií, tréninky zvládnání krizových situací spojených s vlastní agresivitou, sociálně právní skupiny, skupinové poradenství a rozhovory s psychologem nebo speciálním pedagogem. Používané postupy obsahují prvky speciální pedagogiky, rodinné výchovy a duchovní činnosti (Jůzl, 2017).

Neméně důležitou složkou programu zacházení jsou zájmové nebo také volnočasové aktivity. U osob, které nemají povinnost pracovat, bývá tato složka nosnou částí programu. Zájmové aktivity se dále dělí na aktivity estetickévýchovného a sportovního charakteru. Smyslem této části programu je naučit se vhodným způsobem trávit volný čas a navodit pozitivní změnu životního stylu (Jůzl, 2017).

Kategorie s názvem Oblast utváření vnějších vztahů obsahuje udržování a případné utváření vztahů a kontaktů se světem, který je takzvaně „mimo zdi“. Z tohoto důvodu se někdy v souvislosti s touto oblastí používá pojem extramurální vycházející z latinských slov extra a murus, což je doslovným překladem českého ekvivalentu. Odsouzení se snaží posilovat a udržovat vztahy s rodinou a blízkými, což jednak uspokojuje jejich psychické potřeby a jednak zjednodušuje následný návrat do společnosti. Pro osoby bez jakýchkoliv vnějších vztahů jsou pak tyto cíle naplňovány prostřednictvím dobrovolníků. V neposlední řadě se sem nepřimo řadí také sledování televize a četba denního tisku (Jůzl, 2017). Otázkou zůstává, zda jsou tyto aktivity dostačující a zda odsouzení mají možnost takříkajíc „udržet krok“ s venkovním světem například v souvislosti s rozvojem techniky.

5 Vzdělávání ve vězeňských zařízeních

Veškeré složky programu zacházení nějakým způsobem souvisí s pojmy vzdělávání a výchova. Možností, jakými lze popsat výchovu je několik. Průcha (2013, s.345) například definuje výchovu jako proces *záměrného a cílevědomého ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulující jeho vlastní snahu stát se autentickou vnitřně integrovanou a socializovanou osobností*. Vzdělávání je pak chápáno jako součást výchovy s důrazem na osvojení kognitivních schopností jedince. Z těchto definic je jasně patrná významnost vzdělávání u odsouzených osob (Průcha, Walterová, Mareš, 2013).

5.1 Průběh a význam vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody

Už od nástupu odsouzeného do výkonu trestu je zahájena intenzivní příprava na jeho resocializaci, tedy na plnohodnotný návrat do společnosti. Právě vzdělání je tedy klíčovým nástrojem pro úspěšnost celého tohoto procesu. Díky účasti na vzdělávacích aktivitách a získané kvalifikaci je pro jedince jednodušší začlenit se do společnosti, získat uplatnění na trhu práce a tím i odpovídající příjem, což významně přispívá ke snížení pravděpodobnosti recidivy (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

Vzdělávání vězňů je ukotveno v mezinárodních dokumentech, jako jsou například výše zmíněná EVP a upřesněno v české legislativě upravující zacházení s vězni. Dle EVP by měli mít všichni odsouzení možnost zapojit se do vzdělávacích aktivit za účelem dokončení základního vzdělání, vyučení nebo zaučení se v daném oboru. V tomto dokumentu je věznicím doporučeno stavět program zacházení primárně na vzdělávacích aktivitách přednostně pro vězněné osoby, které jsou negramotné nebo matematicky negramotné, případně které nemají základní nebo odborné vzdělání. Zvýšená pozornost by měla být věnována také mladistvým a osobám se speciálními potřebami. Další doporučení v tomto dokumentu se týkají dostupnosti vzdělávání, a to jak časové, tak i ve formě možnosti přístupu ke studijním materiálům. Každému jedinci by měl být poskytnut dostatek času na vzdělávací aktivity a každý by měl mít možnost přístupu do společné knihovny v areálu věznice (Bajcura, 2006).

Pro úspěšné začlenění jedince do společnosti po jeho propuštění by vzdělávání ve věznici mělo být v rámci možností zapojeno do veřejného systému České republiky, což má za cíl zjednodušit odsouzeným plynulý přechod do běžného života, jehož součástí je i možnost bezproblémového dokončení vzdělávání v externích výchovně-vzdělávacích institucích (Bajcura, 2006).

Důležitost vzdělání odsouzených osob pro jejich další život a pro celou společnost je zřejmá. Je tedy pochopitelné, že jedním z hlavních strategických cílů aktuální koncepce vězeňství je „*funkční systém vzdělávání vězněných osob, který je účelně navázán na zaměstnávání vězněných osob a má funkční přesah do období po skončení výkonu trestu odnětí svobody, umožňuje vězněným osobám vzdělávat se v praktických oborech, které s vysokou pravděpodobností naleznou své uplatnění za branou věznice a zabezpečí vězněné osobě příjem, čímž nemalou měrou přispějí ke snížení recidivy a rizika dluhové pasti*“ (MS ČR, 2016, str.6).

5.2 Formy vzdělávání odsouzených v ČR

Vzdělávání lze obecně rozdělit na tři různé formy učení – formální, neformální a informální (Palán, 2002).

Formální vzdělávání je vzdělávání probíhající ve vzdělávacích institucích. Existují zde přesně stanovené cíle, obsah, prostředky a způsoby hodnocení. Při absolvování této formy vzdělávání je absolvent ohodnocen diplomem, či jinou formou kvalifikace (Palán, 2002).

Neformální vzdělávání je takové vzdělávání, které probíhá a realizuje se mimo formální systém vzdělávání. Neformální učení probíhá v různých institucích, které nemusí být zaměřené primárně na vzdělávání. Může být poskytováno například na pracovišti či v kulturních zařízeních bývá zaměřeno na určité skupiny obyvatelstva (Palán, 2002).

Posledním typem je takzvané informální vzdělávání. Tato forma neprobíhá v žádných konkrétních institucích, ale jedná se o proces, který je součástí našich každodenních životů a běžných činností. Nejedná se o organizovaný vzdělávací proces a veškeré vzdělávání probíhá prostřednictvím technologií, v pracovním kolektivu i dokonce mezi přáteli. To, že se jedná o učení, nemusí být zprvu patrné, jelikož není úmyslné a ani samotní účastníci nemusí poznat, že jde o učení (Palán, 2002).

5.2.1 Formální vzdělávání

Vzdělávací programy spadající do kategorie formálního vzdělávání jsou poskytovány Vězeňskou službou a aktuálně realizovány pomocí školských vzdělávacích středisek středního odborného učiliště Vězeňské služby. Velkou roli zde hraje také podpora institucí z veřejné i soukromé sféry, které s VS úzce spolupracují. Jedná se o základní školy, střední odborná učiliště, střední školy, vyšší odborné školy, vysoké školy i univerzity. Absolvování těchto vzdělávacích programů je potvrzeno oficiálním certifikátem. Důležitou skutečností je i to, že z

dokladů o získaném vzdělání nesmí být patrné, že vzdělávání probíhalo ve výkonu trestu odnětí svobody (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

Formální vzdělávání v rámci Vězeňské služby je často rozdělováno podle úrovně dosaženého vzdělání na tři hlavní kategorie: primární, sekundární a terciální. V rámci těchto kategorií se Vězeňská služba angažuje v podpoře dokončení po řadě základního, středoškolského nebo vysokoškolského vzdělání u určitých osob ve věznicích (Mäsiarová, 2022).

Základní vzdělání v rámci Vězeňské služby zahrnuje pomoc vězňům při dokončení povinné školní docházky nebo odstranění negramotnosti během jejich pobytu ve věznicích. Tato pomoc je obzvláště zaměřena na mladistvé osoby a je poskytována jak během vazby, tak při výkonu trestu odnětí svobody (Mäsiarová, 2022).

Primární vzdělávání je v současnosti ve věznicích poněkud problematické, jelikož neexistuje žádná oficiální dokumentace, která by umožňovala VSČR uskutečňovat výuku v rozsahu základní školy pod záštitou MŠMT. Aktuálně se tento problém řeší prostřednictvím spoluprací s takzvanými kmenovými školami, které se nachází mimo věznici a sestavují pro žáky z řad odsouzených individuální výukový plán. Samotná výuka je pak uskutečňována v prostorách věznice s pomocí externích pedagogických pracovníků. Další možností doplnění základního vzdělání probíhá v rámci kurzů zaměřených na dokončení základního vzdělání (MS ČR, 2016).

Střední odborné a středoškolské studium umožňuje odsouzeným absolvovat různé odborné kurzy. Mezi aktuálně nabízené obory v mužských věznicích patří například obor Elektrikář, Obráběč kovů, Truhlář, Strojní mechanik nebo Kuchař-číšník. Vězněné ženy pak mají možnost vyučit se v oborech Šití prádla či Provozní služby. Tyto vzdělávací programy jsou prováděny ve spolupráci se školami v okolí věznice nebo ve školních vzdělávacích střediscích v rámci některých věznic, které jsou opět zastřešovány běžnými vzdělávacími institucemi, které s danou věznicí spolupracují (Mäsiarová, 2022).

Po úspěšném absolvování oboru odsouzení obdrží výuční list, který pochopitelně nesmí obsahovat údaje o tom, že byl obor absolvován ve výkonu trestu. Pokud by měl odsouzený zájem o vykonání státní maturitní zkoušky, nastává podobný problém, který byl popsán u základního vzdělávání, jelikož ani v tomto případě nemá věznice akreditaci potřebnou k realizaci maturitních zkoušek. Přestože je složení takové zkoušky ve VTOS administrativně složitější, není nemožné a ve spolupráci s civilní školou, která zajistí mimo jiné i přepravu

maturitních otázek do dané věznice, je VS schopna i toto vzdělání odsouzenému zajistit (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

Nárok na studium vysoké školy mají odsouzení již od roku 2009 bez ohledu na pohlaví, přičemž je toto studium realizováno převážně ve Vazební věznici Praha Ruzyně. Spolupráci věznicím nabízí Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy a 2. lékařská fakulta Univerzity Karlovy. Studium na obou fakultách probíhá formou přednáškových cyklů a samostudia odsouzených, přičemž je možné získat bakalářský titul v oboru Teologické nauky nebo v oboru Všeobecná sestra. Pro zpřístupnění studia jednotlivé fakulty poskytují přednáškové materiály, a to buď v písemné, elektronické nebo audiovizuální podobě. V rámci samostudia odsouzení navštěvují počítačové učebny, za předpokladu splnění podmínek je jim též umožněn volný pohyb k docházce do školy (Mäsiarová, 2022).

Z výše zmíněné nabídky oborů vyplývá, že je v prostředí věznic kladen důraz především na profesní vzdělávání, a tedy takové vzdělávání, které je vázáno na konkrétní pracovní pozici. V západoevropském vězeňství však dlouhodobě přetrvává problém spočívající v nedostatečném propojení penitenciárního vzdělávání a potenciálního zaměstnavatele. Nároky na osoby ucházející se o zaměstnání čím dál více rostou. Kromě orientace v daném oboru je po uchazeči požadována také motivace k práci flexibilita, samostatnost a zodpovědnost. Otázkou zůstává, jak velké procento vězňů je schopno takové požadavky splňovat. Většina odsouzených se potýká s poruchami osobnosti, zvýšenou agresivitou nebo problémy spojenými s užíváním návykových látek. Proto i když dokončení vzdělání je důležitým krokem, je to pouze část celého procesu potřebného k úspěšné integraci na trhu práce (Hála, 2006).

5.2.2 Neformální vzdělávání

V rámci neformálního vzdělávání jsou odsouzeným nabízeny různé vzdělávací aktivity zahrnované do konkrétních programů zacházení. Škála těchto aktivit je poměrně široká a zahrnuje všeobecně vzdělávací kurzy, odborné kurzy či rekvalifikační kurzy. Dalšími možnostmi jsou například hodiny cizích jazyků a mateřského jazyka, lekce právního vědomí a finanční gramotnosti, základy obsluhy počítačové techniky nebo dopravní výchova (Mäsiarová, 2022).

Na realizaci těchto aktivit se podílí velké množství různě specializovaných zaměstnanců Vězeňské služby. První skupinou jsou vychovatelé, kteří s vězněnými osobami tráví velké množství času a jejichž hlavní pracovní náplní by měla být komplexní výchovná, vzdělávací, diagnostická a preventivní činnost. Vychovatel by měl zvládat práci s kolektivem a také řešit

kázeňské přestupky. V praxi jsou však nuceni většinu pracovní doby věnovat administrativě, doprovodu odsouzených k lékaři či na stravu, nebo organizaci a realizaci návštěv. Druhou významnou skupinou zaměstnanců jsou speciální pedagogové, kteří se zabývají pedagogickou diagnostikou odsouzených, na základě které pak tvoří souhrnný individuální plán zacházení. Po důsledné diagnostice dokončuje komplexní zprávu o odsouzeném a spolu s ním sestaví vhodný program zacházení. Speciální pedagog metodicky usměrňuje a koordinuje práci dalších důležitých pracovníků – pedagogů volného času. Ten všechny výše zmíněné aktivity uskutečňuje, dohlíží na jejich plnění a předává informace nadřízenému vychovateli, který na základě těchto informací vyhodnocuje program zacházení. Může také realizovat sportovní či zájmové turnaje. V neposlední řadě je v celém vzdělávacím procesu důležité zmínit i práci terapeutů či psychologů (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

Při realizaci neformálních vzdělávacích aktivit ve vězeňských zařízeních mají nepostradatelnou úlohu i neziskové organizace, jejichž hlavním cílem je prevence sociálního vyloučení osob propuštěných po výkonu trestu odnětí svobody. Svou roli zde zastupují i Úřady práce, které se podílí na organizaci a financování některých nabízených kurzů (Mäsiarová, 2022).

5.3 Školská vzdělávací střediska

Dle nejaktuálnějších dostupných informací, které jsou k dispozici ve statistické ročence VSČR bylo na konci roku 2022 v Českých věznicích celkem 17 498 osob, z toho 38 osob bez základního vzdělání, 242 osob s nedokončeným základním vzděláním a 8 405 osob, jejichž nejvyšší vzdělání je právě to základní. Z těchto statistických údajů vyplývá fakt, že se vzdělávání odsouzených osob nejvíce soustředí na doplnění základního vzdělávání a dále na střední odborné, případně středoškolské vzdělávání.

Výuku ve věznicích zabezpečuje Střední odborné učiliště Vězeňské služby, které již bylo zmíněno v rámci organizačních jednotek VSČR. SOU vzniklo na základě oficiální dokumentace poskytnuté ministerstvem spravedlnosti, která zároveň stanovuje základní povahu a cíle školy. Jeho hlavním posláním v oblasti vzdělávání *„je vytvářet podmínky pro vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody, a to zejména vhodnou nabídkou vzdělávacích aktivit s cílem uplatnění žáků na trhu práce po propuštění z výkonu trestu.“* (Vězeňská služba České republiky)

Realizaci veškerých vzdělávacích aktivit Střední odborné učiliště VS zajišťuje prostřednictvím svých odloučených pracovišť, kterými jsou takzvaná Školská vzdělávací

střediska. Tyto instituce bývají zpravidla zřízeny v areálech vybraných věznic. V České republice se nachází celkem 10 takových středisek, a to konkrétně v Heřmanicích, Pardubicích, Plzni, Rýnovicích, Světlé nad Sázavou, Valdicích, Všehrdech, Kuřimi, Znojmě, Stráži pod Ralskem a v Příbrami. S výjimkou Světlé nad Sázavou se ve všech uvedených školských vzdělávacích střediscích vzdělávají muži (Mäsiarová, 2022).

B Praktická část

Praktická část této práce je věnována výzkumnému šetření, které bylo provedeno mezi zaměstnanci vybraného vězeňského zařízení. Nejdřív zde bude popsán cíl celého výzkumu, následně bude vysvětlena použitá metodologie a poté bude charakterizováno prostředí, ve kterém celé šetření proběhlo. Po těchto kapitolách následuje analýza dat, která byla prostřednictvím výzkumu získána a na závěr reflexe.

6 Cíl výzkumu

Cílem výzkumného šetření je nalezení odpovědí na čtyři předem stanovené výzkumné otázky. Tyto otázky jsou zaměřeny na možnosti vzdělávání osob ve VTOS ve věznici Všehrdu, motivaci žáků a vliv vzdělávání na jejich další život.

6.1 Výzkumné otázky

Výzkumné otázky určené pro tento výzkum jsou celkem čtyři. Znění těchto otázek je následovné:

1. Jaké jsou vzdělávací možnosti odsouzených ve věznici Všehrdu?
2. Jak velké procento osob ve výkonu trestu se zde účastní vzdělávání?
3. Co odsouzené nejvíce motivuje ke vzdělávání?
4. Pokračují odsouzení ve vzdělávání i po skončení výkonu trestu? Případně daří se jim najít uplatnění v oboru na trhu práce?

První otázka je zaměřena na zjištění obecných informací o konkrétním školském vzdělávacím středisku. Druhá otázka je zaměřena na konkrétní typy zájemců o vzdělávání. Stěžejní otázkou je třetí z nich, která na předchozí otázky navazuje. Tato otázka je zaměřena na motivaci, což může mít jistou spojitost s poskytovanou nabídkou vzdělávacích aktivit a věkovým složením odsouzených ve věznici Všehrdu. Třetí otázka je klíčová z několika důvodů. Vzhledem k náročnosti motivace žáků v běžných vzdělávacích institucích, která je v současné době často zdůrazňována, se nabízí myšlenka zjistit, zda je tento problém podobně výrazný i v prostředí vězeňských zařízení, kde je osobnostní složení kolektivu specifické. Poslední otázka je zaměřena na život odsouzených po skončení výkonu trestu a využití získaných vědomostí v rámci uplatnění na trhu práce. Vyhodnocení těchto otázek bude předmětem poslední kapitoly této práce.

7 Metodologie výzkumu

S ohledem na téma a povahu této bakalářské práce lze zvážit dva možné přístupy k výzkumnému šetření. Prvním z nich je kvantitativní výzkum pomocí dotazníků a následná statistická interpretace získaných dat. Druhou možnou metodou je pak kvalitativní výzkum, který může probíhat například formou rozhovorů s respondenty, kterým je daná oblast blízká a kteří jsou tak schopni předat dál své poznatky a postřehy získané za dobu jejich praxe. Vzhledem ke skutečnosti, že se autorka aktuálně připravuje na budoucí výkon učitelství profese, je druhá popsaná možnost vhodnější, neboť umožňuje hlubší porozumění učitelství povolání a tím i větší přínos pro další praxi.

7.1 Kvalitativní výzkum

Pojem kvalitativní výzkum se může na první pohled zdát poněkud abstraktní a složitě uchopitelný, avšak po jeho hlubším zkoumání jsou zřetelné mnohé souvislosti s každodenním životem každého občana. „Člověk dokáže cíleně získávat potřebné informace, analyzovat každodenní situace, popisovat svůj svět, zodpovídat si otázky o příčinách a následcích sledovaných událostí.“ (Hendl, 2016, s.23) Tento typ výzkumu je v literatuře přirovnáván k badatelské činnosti detektivů. Celý proces spočívá ve zvolení tématu a stanovení takzvaných výzkumných otázek, které jsou vyhledáváním souvisejících informací a jejich následnou analýzou postupně osvětlovány. Zvolené otázky se můžou v průběhu výzkumu obměňovat nebo doplňovat v souvislosti s přezkoumáváním dosud získaných dat. Z tohoto důvodu se tento druh výzkumu označuje jako výzkum pružný. Pro tento typ výzkumu je charakteristická práce v terénu a intenzivní poznávání nových lidí – účastníků výzkumu. Oproti výzkumu kvantitativnímu je tedy tento způsob více osobní a výzkumník z něj může vytěžit kromě zajímavých informací také spoustu cenných zkušeností a zážitků. Hlavním cílem je zjistit, jak dané osoby prožívají nebo chápou určité zkoumané situace, které jsou však pro zúčastněné jedince obvykle normální, což se často setkává s kritikou, jelikož výsledky není vždy možné s jistotou zobecnit na širší skupinu populace. Základními používanými metodami v této oblasti jsou: pozorování, audiozáznamy a videozáznamy, rozbor textů a dokumentů a rozhovor (interview) (Hendl, 2016).

7.2 Rozhovor

Zvolenou metodou pro provádění výzkum je rozhovor, přesněji interview, což je termín odvozený ze dvou anglických slov *inter*, které znamená mezi a *view*, což může být přeloženo jako pohled. Tato definice naznačuje, že je tato metoda postavena na interpersonálním kontaktu. Při realizaci takového rozhovoru je možné nejen získat faktické informace, ale také hlouběji porozumět názorům a postojům vybraných respondentů v dané problematice. Samotný průběh této metody zahrnuje pokládání vhodných otázek a získávání odpovědí, přičemž zvolené otázky mohou být uzavřené, polouzavřené a otevřené. Pro získání co největšího množství relevantních informací jsou nejvhodnější volbou otázky otevřené, jelikož poskytují respondentovi prostor k vyjádření vlastních myšlenek a pocitů. Velkou výhodou této metody je také možnost pokládání otázek doplňujících, což zajišťuje důkladnou diskusi a prozkoumání všech relevantních témat (Gavora, 2010).

7.2.1 Polostrukturovaný rozhovor

Rozlišujeme tři základní druhy rozhovorů, a to rozhovor strukturovaný, polostrukturovaný a nestrukturovaný (volný). Strukturovaný rozhovor je často zjednodušeně popisován jako ústní dotazník, což znamená, že jsou otázky pevně dány a během výzkumu se nijak neupravují nebo nedoplňují. Dalším typem je rozhovor nestrukturovaný, kde je stanoveno pouze základní téma a otázky jsou přizpůsobovány aktuálním myšlenkovým pochodům výzkumníka. Polostrukturovaný rozhovor, který byl zvolen pro tuto práci, je jakýmsi kompromisem mezi zbylými dvěma typy. Je to tedy jakási střední cesta ve volnosti odpovědí. Při takovém interview je kromě tématu stanoveno několik základních otázek, které určují jakousi obsahovou strukturu. V průběhu jsou pak přidávány otázky další. Tato metoda je také kompromisem z hlediska časové náročnosti a náročnosti jejího vedení (Gavora, 2010).

7.1 Otázky k rozhovoru

Pro rozhovor bylo vytvořeno celkem šestnáct otázek, které jsou rozčleněny do čtyř oblastí. Výjimkou je otázka první, která se týká souhlasu se záznamem rozhovoru. Každá ze zmíněných oblastí odpovídá jedné z výzkumných otázek, které byly stanoveny v předchozí kapitole. Těmito oblastmi jsou: Nabídka vzdělávání ve věznici Všehrdy, Charakteristika žáků ve věznici Všehrdy, Motivace odsouzených ke vzdělávání, Podpora osob po ukončení výkonu trestu. Ke každé z oblastí je tedy přiřazeno 3-5 otázek, přičemž v průběhu rozhovoru je možné přidat další otázky, které vyplynou z konverzace. Vše je zaznamenáno v přepisu rozhovorů, který je přiložen k této práci.

První oblast: Nabídka vzdělávání ve věznici Všehrdy

1. Jaké vzdělávací programy nabízí věznice Všehrdy?
2. Jaké jsou rozdíly mezi formálním a neformálním vzděláváním, které jsou ve věznici nabízeny?
3. Jaká je kapacita Školského vzdělávacího střediska? Je tato kapacita naplněná?
4. Jaké vidíte nedostatky ve vzdělávacím systému ve věznicích?

Druhá oblast: Charakteristika žáků ve věznici Všehrdy

1. Jaký je průměrný věk vašich žáků?
2. O jaký typ vzdělávání je největší zájem?
3. Ovlivňuje délka trestu zájem o účast ve výuce? Pokud ano, jak?

Třetí oblast: Motivace odsouzených ke vzdělávání

1. Souvisí délka trestu s motivací odsouzeného ke vzdělávání?
2. Co je nejčastějším důvodem pro zahájení vzdělávání u odsouzených?
3. Jaké procento osob ve VTOS úspěšně dokončí svůj obor?
4. Co bývá nejčastější příčinou nedokončení oboru?
5. Jak se snažíte žáky v této oblasti motivovat?

Čtvrtá oblast: Podpora osob po ukončení výkonu trestu

1. Mají odsouzení možnost pokračovat ve své školní docházce i po skončení trestu?
2. Jak se věznice podílí na pomoci odsouzenému ve studiu po jeho propuštění?
3. Jak se věznice podílí na pomoci odsouzenému najít uplatnění v oboru po jeho propuštění?

8 Prostředí výzkumu

8.1 Věznice Všehrdy

Výzkum k této práci byl prováděn přímo v areálu věznice v obci Všehrdy. Tato obec se nachází v Ústeckém kraji a je vzdálena přibližně šest kilometrů od města Chomutova směrem na Prahu. Věznice Všehrdy byla původně založena jako pobočka Nápravného ústavu Libkovic v roce 1957. Samostatný útvar začal být budován v roce 1958 na místě bývalého statku s kachní farmou. První odsouzení v počtu přibližně 30 mužů byli ubytováni na špejcharu, kde pracovali pro potřeby státního statku a později na výstavbě věznice. Postupně byly k ústavu přistavěny další budovy a vznikaly výrobní haly a pracoviště pro odsouzené, včetně pracovních příležitostí v okolních podnicích. Významným rokem byl rok 1960, kdy do tohoto ústavu bylo přemístěno asi 300 žen ve výkonu trestu odnětí svobody. Stavby nového útvaru postupně nahrazovaly staré objekty a přilehlé pozemky obce Všehrdy byly využity k výstavbě. Ve spolupráci s obcí byla zřízena veřejná infrastruktura, jako koupaliště, osvětlení a zastávka autobusu. V současnosti je tato věznice profilována jako věznice pro mladistvé odsouzené muže, přičemž od roku 2017 zde svůj trest odnětí svobody vykonávají i dospělí muži, a to v rámci věznice s ostrahou v odděleních s nízkým, středním i vysokým stupněm zabezpečení. Ubytovací kapacita věznice je celkem 540 míst, přičemž 56 míst je vyhrazeno pro mladistvé odsouzené. V areálu je zřízeno celkem 8 ubytoven ložnicového typu a tři specializované oddíly: oddíl pro odsouzené s poruchami duševními a poruchami chování s individuálním zacházením, oddíl pro trvale pracovní nezařaditelné a oddíl pro osoby s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním návykových látek (Vězeňská služba České republiky).

Významnou součástí věznice je samozřejmě i školské vzdělávací středisko, které patří k těm nejrozsáhlejším institucím svého druhu v celé České republice. Toto středisko nabízí všem odsouzeným možnost profesního vzdělávání v různých oborech (Hála, 2006).

8.1.1 Problematika mladistvých odsouzených

Mladiství odsouzení, na které se věznice Všehrdy zaměřuje, patří mezi zranitelné skupiny vězňených osob. Existuje mnoho faktorů, které mohou u těchto osob zvyšovat riziko špatného zacházení jak ze strany vězeňského personálu, tak ostatních vězňů. Mezi tyto faktory může patřit fyzická slabost nebo odlišné projevy chování. Mladiství se tak mohou v prostředí věznice setkat s diskriminací, předsudky či vyloučením. Z těchto důvodů je důležité upravit způsob zacházení s těmito odsouzenými a respektovat zvláštní potřeby, které jsou s nimi

spojeny. Tyto potřeby mají výraznou spojitost s bezpečností a budoucí sociální reintegrací (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

Nejběžnějším problémovým chováním, k jakému mezi mladistvými vězni dochází, je násilí, a to v různých formách. Kromě výrazných projevů agrese a šikany se zde často objevuje sexuální zneužívání nebo vydírání. Nastavená atmosféra v prostředí věznice je klíčovým faktorem ovlivňujícím schopnost mladistvého jedince se přizpůsobit místním podmínkám. Důležitá je pochopitelně důvěra k zaměstnancům Vězeňské služby a s tím spojené spravedlivé zacházení. Mladiství také cítí mimořádnou potřebu bezpečí, jejíž naplnění jim pomáhá ke snížení emočních výkyvů. Ve správně vedené instituci by tedy nemělo ve velké míře docházet k agresivním reakcím způsobeným stresem nebo strachem. Všechny zmíněné potřeby mají za následek zvýšené požadavky vůči těm zaměstnancům, kteří s touto skupinou pracují. Samozřejmostí je speciální vstupní školení, zvládnání náročných projevů chování a schopnost mladistvé ve všech směrech vhodně motivovat (Drápal, Jiříčka, Raszková, 2021).

9 Průběh rozhovorů a jejich zpracování

Jak již bylo nastíněno výše, v rámci výzkumu proběhly polostrukturované rozhovory přímo v prostředí věznice Všehrdy. Rozhovory se uskutečnily celkem dva, každý s jiným zaměstnancem Vězeňské služby, z nichž prvním respondentem (respondent A) byl zástupce ředitele věznice a druhým respondentem (respondent B) byla speciální pedagožka. Oba rozhovory se uskutečnily ve stejný den přibližně v polovině března a každý z nich trval přibližně 60 minut. Již samotná návštěva areálu byla velmi zajímavým a nezapomenutelným zážitkem. Po celou dobu návštěvy panovala velmi příjemná atmosféra, oba respondenti byli velice vstřícní a ochotní zodpovědět všechny otázky. Po skončení rozhovorů následovala prohlídka školského vzdělávacího střediska, kde bylo možné nahlédnout do jednotlivých tříd, dílen a polic s vystavenými výrobky žáků.

9.1 Zpracování dat

Oba rozhovory byly v průběhu zaznamenávány a následně doslovně převedeny do písemné podoby prostřednictvím metody nazvané transkripce. Transkripce může mít různé podoby – doslovná transkripce, komentovaná transkripce, shrnující protokol a selektivní protokol. Doslovná transkripce, která byla v tomto výzkumu použita, spočívá v zachování veškeré konverzace, přičemž je možné zachovat nespisovné nebo hovorové výrazy, nedokončené věty nebo opakující se informace. Toto může výrazně přispět k zachování autenticity výpovědí, zároveň je to ale velmi časově náročný proces (Hendl, 2016).

Pro přehledný průběh analýzy výzkumu byla zvolena metoda otevřeného kódování, v rámci které byly jednotlivé rozhovory rozděleny na jednotky. Následně byly tyto jednotky zvýrazněny barvou odpovídajícího kódu. Jednotlivé kódy byly předem zvoleny v souladu s výzkumnými otázkami a případnými podotázkami. Jejich popis a označení je přehledně sepsáno v příloze Seznam kódů.

10 Analýza dat

Každá z následujících kapitol odpovídá právě jednomu ze stanovených kódů. Jednotky rozhovorů náležící danému kódu jsou v kapitolách porovnávány a blíže komentovány.

10.1 Nabídka vzdělávání ve věznici Všehrdy

První otázka v obou rozhovorech byla zaměřena na obecné informace o možnostech vzdělávání ve Všehrdech. Jelikož je tato otázka zaměřena na zjištění faktických informací, je pochopitelné, že se odpovědi obou respondentů téměř shodovaly. Z těchto odpovědí vyplývá, že věznice Všehrdy nabízí poměrně rozsáhlé možnosti vzdělávacích aktivit, kterých se odsouzení mohou účastnit. Mimo nabídku formálního a neformálního vzdělávání, které budou podrobněji popsány níže, zde existují i svým způsobem netradiční alternativy. Respondent A vysvětlil, jaké mají odsouzení možnosti pro získání středoškolského vzdělání s maturitou nebo dokonce pro studium vysoké školy. Pokud o takové vzdělání mají zájem, zvolí si konkrétní instituci mimo věznici a mohou se tam přihlásit. Pokud je daná škola přijme, tak existují různé možnosti, jakými je následně možné studium realizovat. Tyto možnosti se odvíjí od posudku speciální komise, která u konkrétního odsouzeného vyhodnocuje nejvhodnější způsob, jakým bude studium probíhat. Důležitými faktory jsou délka trestu, ale především společenská nebezpečnost jedince v případě jeho selhání, a tedy útěku. Tři hlavní způsoby průběhu výuky popsal jeden z respondentů. „*V případě, že splní ty stanovené podmínky, ho můžeme pustit, aby do té školy dojížděl a ty zkoušky plnil. Druhá možnost je, že tam s ním pojedou nějaký příslušník, ale to už je pro nás jako vězeňskou službu trochu problematické. A třetí možnost, kterou teď máme u mladistvých, kteří ty podmínky nesplňují většinou z důvodu nezvladatelné agresivity, často nevyzrálé osobnosti, a tedy vysoké společenské nebezpečnosti, je studium online.*“ Klíčovou součástí takového studia je vždy individuální vzdělávací plán. V těchto situacích je obdivuhodná ochota zaměstnanců věznice, kteří musí v těchto případech zajistit spoustu nejen administrativních záležitostí, ale také i praktických pomůcek, jako jsou počítače a notebooky s audiovizuálními doplňky a prostory, ve kterých může především online výuka probíhat. Respondent ale zdůrazňuje, že takové situace nenastávají příliš často, a pokud je mezi odsouzenými někdo, kdo má o vyšší vzdělání zájem, tak má ve většině případů krátký trest a studium řeší po ukončení výkonu trestu.

Dále jistě stojí za zmínku i volnočasové vzdělávací aktivity, mezi které můžeme zařadit autoškolu, český jazyk pro cizince, dějepis nebo geografii. Věznice Všehrdy také spolupracuje s ostatními zařízeními, ze kterých chodí nabídky na další vzdělávání. „*Přijdou podmínky pro*

přijetí, a pokud je odsouzený splňuje, může se kurzu účastnit, my ho tam na přechodnou dobu převezeme a po skončení ho zase převezeme zpátky. Byl tam například pánský kadeřník nebo řidič autobusu.“

Řada vzdělávacích aktivit je realizována prostřednictvím místního Školského vzdělávacího střediska. Tato budova zaplňuje značnou část areálu věznice, a tak zjištění její kapacity, což je 150 žáků, nebylo velkým překvapením. Překvapení však přišlo ve chvíli, kdy oba dotazovaní pochopitelně poněkud nešťastně prozradili aktuální počet zapsaných žáků, kterých je dle jejich slov přibližně třicet.

10.1.1 Formální vzdělávání ve věznici Všehrdy

Jedna z otázek položených v rozhovoru cílila na zjištění typických rysů formálního vzdělávání jeho a odlišností od vzdělávání neformálního. Odpovědi potvrdily teorii, která byla popsána v první části této práce. *„Hlavním rozdílem je zjednodušeně to, že po úspěšném dokončení odsouzený získá buď výuční list nebo nějaký certifikát o dokončení.“* Co se týká učebních osnov a výstupů z vyučovaných předmětů, věznice vychází z dokumentů učiliště, které toto vzdělávání zajišťuje.

Formální vzdělávání ve Všehrdech zahrnuje učební obor Truhlář a dva desetiměsíční kurzy: Zámečnický a Elektrikář, přičemž tyto kurzy jsou aktuálně ukončovány a nebudou již nabízeny pro nové zájemce. Jeden z dotazovaných však v tomto ohledu zmínil, že od září 2024 bude znovu otevřen kurz Elektromechanik. Z obou výpovědí vyplývá fakt, že nabídka formálního vzdělávání je neustále proměňována a obnovována na základě podnětů ze strany státu.

10.1.2 Neformální vzdělávání ve věznici Všehrdy

Nabídka neformálních vzdělávacích aktivit pro odsouzené ve Všehrdech je daleko pestřejší. Tyto aktivity vystihli respondenti tak, že *„vychází z programu zacházení“* a *„jde tam často buď právě o speciálně výchovné nebo zájmové aktivity.“* Základ tvoří čtyři oblasti – finanční gramotnost, sociálně právní poradenství, základy právní výchovy a sociální zabezpečení po výkonu trestu. Tyto speciálně výchovné aktivity jsou stejné napříč věznicemi. *„Tam je ta myšlenka taková, že pokud je odsouzený v průběhu toho programu přesunutý do jiné věznice, tak tam může plynule navázat a pokračovat v něm.“* Toto sjednocení může mít velký vliv na úspěšnost dokončení daného kurzu. Paní pedagožka pak uvedla i několik projektů, které jsou odsouzeným doporučovány na základě spáchané činnosti. Podle její výpovědi je jedním z nejučinnějších projektů takzvané VIT-ko, a tedy program Vnímám i Tebe. Zdůvodnění jejího

názoru je následující: „*V rámci toho si zkusí postavit se do role oběti a často to v nich opravdu něco zanechá.*“ Tuto myšlenku by jistě potvrdil každý, komu se někdy naskytla možnost účastnit se nějakého zážitkového kurzu, školení či podobné aktivity. Dalšími respondentkou zmíněnými projekty je projekt Grepp pro odsouzené, kteří se dopustili násilí na dětech a TP21 junior – projekt pro mladistvé se sklony k agresivitě.

10.1.3 Nedostatky ve vzdělávacím systému ve věznicích

Poslední otázka v prvním okruhu byla směřována na nedostatky ve vzdělávání odsouzených z pohledu dotazovaných. Ovšem ani tady se výpovědi, které byly v obou případech poněkud stručné, nijak výrazně nelišily. Prvním problémem je nedokončené základní vzdělání u velké části odsouzených, kteří z tohoto důvodu nemohou ve vzdělávání pokračovat. Druhým nedostatkem je dle zaměstnanců věznice úbytek možností formálních vzdělávacích aktivit „*je snaha ty obory rozptýlit nějakým způsobem rovnoměrně do dalších věznic, což pak může být trochu kontraproduktivní.*“ Řešením této situace by jistě mohlo být zavedení několika oborů, které by byly ve všech ŠVS shodné, avšak to z hlediska rozdílných možností ve věznicích není zatím reálné.

10.2 Charakteristika žáků ve věznici Všehrady

Po zjištění obecných informací o vzdělávání v navštívené věznici byl pro dokreslení situace zjišťován i typ účastníků vzdělávacích aktivit. Prvním zjišťovaným údajem byl průměrný věk žáků. Zde se nepodařilo zjistit příliš přesná data, avšak dle respondenta A tvoří nejpočetnější skupinu odsouzení ve věku 26-35 let. Podle paní pedagožky se věková hranice nedá příliš přesně stanovit. „*Chceme samozřejmě, aby se vzdělávali hlavně mladiství a zvyšovali si kvalifikaci pro budoucí propuštění.*“ U dospělých je to pak dle jejích slov individuální, někteří jedinci absolvují postupně i několik kurzů, jiní pak o vzdělávání takový zájem neprojevují.

Další téma rozhovoru bylo věnováno nejžádanějším kurzům a oborům, ovšem ani tato otázka se nesešla s úspěchem, co se týká konkrétních údajů. První z dotázaných prozradil, že obecně je mezi odsouzenými nejoblíbenějším oborem Kuchař-číšník, avšak ten už ve Všehrdech před několika lety zrušili. Oproti tomu druhá odpověď zcela popírá zájem žáků o konkrétní obor. Dle slov paní pedagožky výběr oboru závisí spíše na vztazích mezi konkrétními jedinci, kteří se v tomto ohledu nějakým způsobem vzájemně ovlivňují.

10.3 Motivace odsouzených ke vzdělávání

Předchozí téma plynule navazuje na oblast, která je pro výzkum zásadní, a tou je motivace osob ve výkonu trest odnětí svobody ke vzdělávání. Jako první se konverzace s respondenty vztahovala na souvislosti motivace ke vzdělávání s délkou uděleného trestu. Podle pana plukovníka je tato souvislost zřejmá. *„Když má odsouzený trest krátký, to znamená několik měsíců, tak se mu moc nevyplatí začínat nějaký kurz.“* Dále zmiňuje jako důležitý faktor i existenci možnosti podmíněného propuštění po části odpykaného trestu. V takovém případě je podle něj motivace vyšší. Ve druhém z rozhovorů byla souvislost motivace a délky trestu také potvrzena, i když s menší jistotou. Citují: *„Asi nějak přirozeně ano. Ovlivní to tak, že pokud je ten trest delší, tak do školy spíš nastoupí, když je kratší, tak se jim do toho úplně nechce.“* Podle respondenta B má pak délka trestu vliv na počet absolvovaných kurzů, který se s rostoucí délkou pobytu ve věznici může zvyšovat.

10.3.1 Motivace z pohledu odsouzených

Jedna z otázek v obou rozhovorech měla za cíl zjistit subjektivní pohled zaměstnanců na faktory ovlivňující zahájení vzdělávání u odsouzených a setrvání v něm. Získané odpovědi se z části opět shodovaly a na prvním místě byla v obou případech zmíněna účelovost. *„Cíl každého odsouzeného je dostat se ven, takže oni se snaží plnit ten jejich program zacházení, aby měli co největší šanci na propuštění po polovině odpykaného trestu.“* Takový důvod není z pohledu pedagoga příliš uspokojivý, ale bohužel je to realita daného prostředí, která je poněkud prostá a pochopitelná. Otázkou je, zda vzdělávání v tomto případě splní alespoň z části svůj účel. Respondent A vzápětí přidal i další důvod pro zahájení vzdělávacích aktivit, kterým je podle jeho slov *„Vyhnout se alespoň v rámci možností tomu každodennímu stereotypu a mít co nejméně volného času.“* Na závěr však uvedl, že se setkává i s vidinou získání nových schopností a znalostí. Zajímavým zjištěním v této oblasti bylo to, že méně motivovaní jsou mladiství odsouzení, což si dotazovaný vysvětluje skutečností, že spousta z těchto jedinců přichází z jiného nápravného zařízení, kam se po odpykání trestu vrátí a jejich život se tak příliš nezmění. Oproti dospělým, kteří mají často rodiny a další závazky, je u mladistvých žebříček priorit výrazně odlišný a těžko ovlivnitelný. Podle paní pedagožky mají na motivaci často vliv i rodiče odsouzených, pro které je vzdělání svých dětí důležité.

10.3.2 Motivace z pohledu věznic

Jak bylo zmíněno v předešlé kapitole, zájem o vzdělávání ve věznici není příliš závratný. Na tomto místě se tedy nabízí otázka, zda je možné tento zájem navýšit a případně

jakým způsobem lze takového navýšení dosáhnout. Další téma je proto zaměřeno na motivování odsouzených ze strany věznice a jejích zaměstnanců. Zde je snaha vysvětlit, že vzdělání může mít velký vliv na zlepšení kvality života po ukončení trestu, avšak na to podle respondenta A „moc neslyší.“ Respondent B v tomto ohledu zdůrazňuje, že musí existovat alespoň minimální zájem ze strany odsouzených, který se pak všichni pracovníci snaží podpořit. V praxi je však neúčinnějším motivačním prostředkem prospěchové stipendium, které je udělováno každý měsíc podle průměrné klasifikace následovně: *„Když je to jedničkář, dostane 1000 korun, dvojkař pak 800 a trojkař 600 korun za měsíc.“* Podmínkou pro získání tohoto stipendia je pak 85% účast ve výuce. V neposlední řadě je zmíněn také fakt, že pokud odsouzený nemá žádné pohledávky, tak je pro něj vzdělávání výhodné z hlediska financí, jelikož jako žák není povinen hradit náklady výkonu trestu. Poslední dvě informace mohou v mnohých žácích základních a středních škol nejspíš i oprávněně vyvolat pocit ukřivdění, jelikož české školství pro běžné žáky takové výhody nenabízí.

10.3.3 Příčiny ukončení vzdělávání

Přes veškerou zmíněnou snahu ze strany věznice je aktuální úspěšnost dokončení oboru či kurzu přibližně pouhých 50 %, a proto byl dále v rozhovorech prostor pro objasnění příčin, které vedou k ukončení vzdělávání. Zástupce ředitele věznice na tomto místě uvedl, že v minulosti docházelo poměrně často k vyloučení žáků na základě porušení stanovených pravidel. *„Součástí toho školního řádu není jen porušení toho, co se týká školy, ale i porušení nějakých pravidel spojených s výkonem trestu.“* Tyto situace byly prý nejčastěji zapříčiněny zneužitím OPL (omamných a psychotropních látek) především u žáků, kteří byli do věznice Všehrady přesunuti z jiné věznice za účelem vzdělávání. V současnosti jsou však žáci pouze z řad místních odsouzených, a tak se vedení věznice rozhodlo tato pravidla zmírnit právě s ohledem na velký úbytek žáků. Letos tedy většina odsouzených ukončila školní docházku z vlastní iniciativy. Podle obou respondentů zde hraje velkou roli potřeba financí na splácení dluhů. V takovém případě je pro jedince i případné prospěchové stipendium nedostačující a výhodnější volbou je zaměstnání. U mladistvých je pak podle respondenta A časté jakési počáteční nadšení, které po čase vymizí.

10.4 Podpora osob po ukončení výkonu trestu

Posledním okruhem otázek jsou ty, které se zaměřují na život po ukončení výkonu trestu a to z hlediska pokračování ve vzdělávání a reálné uplatnění získaného vzdělávání v budoucím zaměstnání. Z rozhovorů vyplývá, že na tyto oblasti nemá příliš velký vliv přímo věznice, ale

především neziskové organizace a probační a mediační služba. Věznice Všehrady spolupracuje především s organizacemi Volontee a Rubikon, které se odsouzeným věnují již během výkonu trestu a udržují s nimi kontakt i po propuštění.

10.4.1 Vzdělávání po ukončení VT

První otázka v tomto okruhu zjišťuje podporu osob ve studiu po ukončení výkonu trestu. K situacím, kdy by byla taková pomoc potřebná podle respondenta A nedochází příliš často, což může souviset s bodem popsáním v kapitole 10.3, a tedy s vlivem délky trestu na zahájení vzdělávání. Přesto se může stát, že jedinec nestihne obor či kurz dokončit během výkonu trestu a má zájem o pokračování ve vzdělávání i po propuštění. V takovém případě mají možnost školské vzdělávací středisko dále navštěvovat, nebo mohou dojíždět na zkoušky. Další možností je pak přestup na jinou vzdělávací instituci mimo věznici, kde je daný obor vyučován.

10.4.2 Uplatnění získaného vzdělání na trhu práce

Poslední předem stanovenou otázkou bylo zjistit, zda odsouzení po vyučení v oboru nacházejí v tomto oboru práci po návratu do běžného života. S touto problematikou se již respondent A setkal v době výběru tématu pro svou diplomovou práci, avšak při hledání vhodného vzorku pro výzkumné šetření neuspěl. „*Jediný vzorek, který bych mohl získat by byli recidivisty formou „v minulém trestu jste se vzdělával, a když jste byl venku, tak jste to vzdělání využil?“. Jinak není moc šance zjistit, jestli když se tady vyučí truhlářem, tak pak venku se žije truhlářinou.*“ V tomto ohledu tedy není možné sehnat přesná data a zjistit tak, zda má vzdělávání ve věznicích opravdu takový vliv, jaký mu původní myšlenka připisuje. Co se však týká zajištění zaměstnání obecně, opět zde sehrávají hlavní roli neziskové organizace a probační a mediační služba. Úkol věznice v tomto ohledu popsal respondent B: „*My jim teda přímo nesháníme práci, ale spíš jim ukážeme možnosti, kam se může obrátit.*“ Někteří odsouzení shání práci již během výkonu trestu, jelikož tím získají větší šanci na podmíněné propuštění. Jednou z možností je kontaktování zaměstnavatelů například prostřednictvím dopisů. Eventuálně je možné nechat se zaměstnat na takzvaném volném pracovišti. Tuto možnost mají šanci využít především ti odsouzení, kteří jsou zde zaměstnáni během výkonu trestu, a tedy odsouzení s nejnižší společenskou nebezpečností. Jedním z takových pracovišť, které s věznicí Všehrady spolupracuje je callcentrum Konecta.

11 Vyhodnocení výzkumných otázek

Poslední kapitola této bakalářské práce bude věnována vyhodnocení výzkumných otázek, které byly stanoveny před zahájením výzkumného šetření.

První výzkumná otázka byla formulována následovně: „Jaké jsou vzdělávací možnosti odsouzených ve věznici Všehrdy?“ Odpovědi na tuto otázku v obou rozhovorech byly obsahově téměř shodné. Vzdělávací možnosti odsouzených ve věznici Všehrdy jsou zahrnují formální a neformální vzdělávací aktivity. Formální vzdělávání (viz kapitola 10.1.1) nabízí možnost získání výučního listu v oboru Truhlář nebo certifikáty o absolvování kurzu Zámečnický či Elektrikář. Dále je zde i možnost získání středoškolského vzdělání s maturitou nebo studia na vysoké škole. Takové studium může probíhat třemi různými formami. Odsouzený může do vybrané školy dojíždět a plnit zde zkoušky, a to buď samostatně nebo za doprovodu příslušníka Vězeňské služby. Třetí možností je studium online. Forma studia je stanovena komisí a odvíjí se především od společenské nebezpečnosti jedince v případě selhání. Všechny zmíněné možnosti vyžadují individuální vzdělávací plán.

Nabídka neformálních vzdělávacích aktivit zahrnuje dle kapitoly 10.1.2 kurzy zaměřené na finanční gramotnost, sociálně právní poradenství, základy právní výchovy a sociální zabezpečení po propuštění z vězení. Tyto aktivity jsou často součástí programu zacházení a mají za cíl podporovat resocializaci odsouzených. Velkou výhodou je sjednocenost této nabídky napříč věznicemi, což umožňuje odsouzeným v kurzu pokračovat i v případě přesunu do jiného zařízení. Důležitou roli zde hrají i projekty jako VIT nebo Grepp, které se zaměřují na osobní rozvoj a prevenci recidivy. Tyto projekty jsou jedincům doporučeny podle spáchané trestné činnosti.

Zjištěné informace korespondují s informacemi zahrnutými v teoretické části této práce. Navíc jsou zde vyjmenovány konkrétní kurzy, případně je blíže popsán jejich průběh a zaměření.

Odpověď na druhou výzkumnou otázku, jejíž znění je: „Jak velké procento osob ve výkonu trestu se zde účastní vzdělávání?“ není příliš pozitivní. Z celkového počtu přibližně 500 odsouzených je jich do formálních vzdělávacích aktivit aktuálně zapojeno asi 30, přičemž na začátku školního roku byl tento počet dvojnásobný. Po jednoduchém výpočtu můžeme z těchto údajů zjistit procentuální podíl odsouzených, kteří byli v průběhu března zapsáni ve ŠVS Všehrdy. Takoví jedinci tvoří pouhých 6 % odsouzených. Obdobným výpočtem zjistíme také hodnotu 12 %, která udává množství žáků v září 2023. Nízký zájem o vzdělávání je podle

výpovědi zapříčiněn potřebou finančních prostředků a také požadavek dosaženého základního vzdělání, který velká část odsouzených nespĺňuje.

Třetí stanovená otázka zní: „Co odsouzené nejvíce motivuje ke vzdělávání?“ Přestože se zaměstnanci věznice Všehrady snaží odsouzeným vysvětlit přínos získaného vzdělání v návaznosti na jejich další život, z výzkumu je poměrně zřejmé, že nejzásadnějším faktem, který vede osoby ve výkonu trestu k účasti na vzdělávání je účelové plnění programu zacházení, což jim zvyšuje možnost podmíněného propuštění. Nejvíce překvapivou odpovědí v souvislosti s touto otázkou byl zmíněný vliv rodičů na vzdělávání odsouzených. Dále je zde klíčové i zavedení prospěchového stipendia, které může alespoň z části nahradit příjem ze zaměstnání. Poslední informací, která jistě stojí za zmínku je odpuštění nákladů spojených s výkonem trestu pro ty, kteří se zapojí do formálních vzdělávacích aktivit.

Poslední otázkou je: „Pokračují odsouzení ve vzdělávání i po skončení výkonu trestu? Případně daří se jim najít uplatnění v oboru na trhu práce?“ Z odpovědí vyplývá, že je téměř nereálné zajistit přehled o tom, zda jedinci po uplynutí trestu pokračují v dalším studiu, nebo zda jim získaná kvalifikace opravdu usnadňuje získání zaměstnání. Dle respondentů občas nastávají situace, kdy jedinec dochází do ŠVS za účelem dokončení oboru, který zahájil během výkonu trestu, většinou však v případě zájmu daný obor či kurz dokončí již během pobytu ve věznici. Podrobné informace o tom, zda se odsouzeným po ukončení výkonu trestu podaří najít uplatnění v oboru na trhu práce věznice podle výpovědí dotazovaných nemá.

Závěr

V závěru této bakalářské práce bude shrnuta její struktura a popsány její jednotlivé části. Bude také zhodnoceno, zda byl splněn cíl práce a zda se podařilo zodpovědět stanovené výzkumné otázky.

Práce Možnosti vzdělávání osob ve výkonu trestu je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část ve své první kapitole poskytuje základní informace o systému trestů v České republice, přičemž je zde popsán také účel trestu a jednotlivé druhy trestních sankcí. V této kapitole je také zodpovězena otázka, proč trestáme právě odnětím svobody. Další kapitola je věnována stručné historii českého vězeňství, což může pomoci lépe porozumět současné podobě vězeňství na našem území. Část práce popisuje jednotlivé organizační jednotky Vězeňské služby České republiky a typy vězeňských zařízení. Čtvrtá kapitola se zabývá programům zacházení. Na tuto kapitolu plynule navazuje poslední téma, kterým je samotné vzdělávání ve vězeňských zařízeních.

V praktické části je popsáno výzkumné šetření. Pozornost je věnována cíli tohoto šetření a stanovení výzkumných otázek. Praktická část také vysvětluje metodologii výzkumu a charakterizuje prostředí, ve kterém samotný výzkum proběhl. Zvolenou metodou byla zvolena metoda kvalitativní, konkrétně polostrukturovaný rozhovor, kterého se zúčastnili dva respondenti z řad zaměstnanců věznice Všehrdy. V poslední kapitole této práce jsou v rámci analýzy dat vyhodnocovány výzkumné otázky.

Některé z výsledků jsou potěšující, u jiných je tomu spíše naopak. Jedním z výsledků je výčet vzdělávacích možností, které poskytuje věznice Všehrdy. Tyto možnosti jsou poměrně rozsáhlé, avšak nejsou přijímány s velkým zájmem. Zájem o vyučení se v daném oboru nebo získání certifikátu o absolvování některého z nabízených kurzů ve Všehrdech aktuálně projevuje pouhých 6 % odsouzených. Jako největší motivace ke vzdělávání se jeví touha po podmíněném propuštění a získání finančního příspěvku v podobě prospěchového stipendia. Věznice nabízí odsouzeným možnost pokračování ve vzdělávání po ukončení výkonu trestu, avšak tato možnost nebývá příliš často využívána, jelikož pevně stanovená délka trestu umožňuje jedinci rozhodnout, zda se daného kurzu přihlásit. Přesná data o využití kvalifikace získané ve výkonu trestu bohužel nejsou k dispozici.

Prostřednictvím výzkumu byly nalezeny odpovědi na všechny stanovené výzkumné otázky s výjimkou poslední části čtvrté z nich. Věřím, že i přes to se dá cíl této práce považovat za splněný.

Seznam použitých zdrojů

- BAJCURA, Lubomír. *Evropská vězeňská pravidla: doporučení REC (2006)2*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2006.
- ČESKO. Zákon č. 140/1961 Sb., Trestní zákon. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer. 2022 [cit. 2024-02-16] Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.
- ČESKO. Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád). In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS 2010–2024 [cit. 2024-02-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141>
- ČESKO. Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2024-02-15]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.
- ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2024-02-17]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.
- ČESKO. Zákon č. 58/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2024-03-15]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.
- DRAHÝ, František, Jindřich HŮRKA a Michal PETRAS. *SARPO: charakteristiky odsouzených v českých věznicích: deskriptivní studie*. [Praha]: Vězeňská služba České republiky, 2018. ISBN 978-80-270-5197-7
- DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, ed. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7676-066-0.
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Přeložil Vladimír JŮVA, přeložil Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.
- GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5.
- HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006. ISBN 80-86708-30-6.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

Historie. *Vězeňská služba České republiky* [online]. [cit. 2024-03-28]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/historie>

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5326-3.

JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristia jako věda žalávní*. Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017. ISBN 978-80-7452-131-7.

KUBÍČKOVÁ, Pavla a Ivo KMĚTÍK. STŘEDNÍ ODBORNÁ ŠKOLA OCHRANY OSOB A MAJETKU S.R.O. *Penologie*. 2011. [cit. 2024-03-18] Dostupné také z: <https://www.sosoom-zlin.cz/media/skripta/penologie.pdf>

KÝR, Aleš. Historie. *Vězeňská služba České republiky* [online]. © 2024 [cit. 2024-02-28]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/historie>

MAŘÁDEK, Vladimír. *Vězeňství*. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7368-002-5.

MAŘÁDEK, Vladimír. *Výkladový slovník penologie*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-256-4.

MÄSIAROVÁ, Lucie. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky* [online]. 2022 [cit. 2024-03-28]. správní odbor Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2022. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocnky/statisticka-rocenka-vezenske-sluzby-ceske-republiky-za-rok-2022.pdf>

MS ČR. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. 2016 [cit. 2024-03-05]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>

NEŠPOR, Zdeněk. *Sociologická encyklopedie* [online]. 2018. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/>

PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje: výkladový slovník*. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0950-7.

POPELKA, Jiří. *Penologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2932-8.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.

SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-204-3.

UHLÍK, Jan. *Historie věznění a vězeňství v Čechách: osudy významných vězněných osobností, prožité ve významných dobách zemí českých, viděné se zřetelem k vývoji českého vězeňství*. Stráž pod Ralskem: Institut vzdělávání Vězeňské služby v ČR, 2006. ISBN 80-239-9417-4.

VALÍŠOVÁ, Alena, Hana KASÍKOVÁ a Miroslav BUREŠ. *Pedagogika pro učitele*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3357-9.

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Program zacházení. Vězeňská služba České republiky [online]. © 2024 [cit. 2024-02-17]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-valdice/sekce/program-zachazeni>

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Střední odborné učiliště: Základní informace. Vězeňská služba České republiky [online]. © 2024 [cit. 2024-03-15]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/stredni-odborne-uciliste/sekce/zakladni-informace>

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Ústav pro výkon zabezpečovací detence. Vězeňská služba České republiky [online]. © 2024 [cit. 2024-02-15]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/vazebni-veznice-praha-pankrac/sekce/ustav-pro-vykon-zabezpecovaci-detence-1>

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Věznice Všehrady: Základní informace. Vězeňská služba České republiky [online]. [cit. 2024-04-15]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-vsehrady/sekce/zakladni-informace>

Seznam příloh

Příloha č.1: Transkripce rozhovorů

Příloha č.2: Seznam kódů

Přílohy

Příloha č.1: Transkripce rozhovorů

Rozhovor s respondentem A:

Souhlasíte s nahráváním?

Ano

Nejdřív bych se ráda zaměřila na obecné informace o vzdělávání ve vaší věznici. Jaké vzdělávací programy nabízí věznice Všehrdy?

Školské vzdělávací středisko („školák“) u nás aktuálně nabízí učební obor Truhlář a kurzy Zámečnický a Elektrikář. Přičemž Zámečnický a Elektrikář už teď dobíhají a nebudou se dál otvírat. Potom tady máme rekvalifikační kurzy – tam je například svářeč, manipulace s vysokozdvíhacím vozíkem, obsluha motorové pily nebo základy práce s počítačem. Veškerou výuku zajišťuje učiliště z venku, tím pádem musí splnit stejné požadavky jako klasické učiliště. Vzdělávací plány a veškeré výstupy musí splnit.

Mají u vás odsouzení i možnost například složení maturitní zkoušky?

Co se týká maturity, odsouzený může studovat i venku. To znamená, že pokud splní nějaké podmínky, můžeme je pustit ven. Je to podobné jako u zaměstnání, kde jsou tři možnosti. Buď pracují uvnitř věznice, to jsou ti, kteří vůbec nesplňují podmínky, pak je takový mezistupeň, to jsou takzvaná nestřežená pracoviště, de s nimi jezdí buď zaměstnanec nebo příslušník a pak jsou volné pracovní brigády, kde jsou úplně bez příslušníka, tady si je vyzvedne nějaký soz, jsou v práci a pak je zase přivezou zpátky. To jsou ti „prověřeni“ odsouzení, u kterých víme, že mu můžeme nějakým způsobem důvěřovat. Komise posuzuje například délku trestu, a pak každý odsouzený může selhat, i když si řekneme, že ten neuteče, protože mu zbývají třeba už jen dva měsíce. Spíše se ale posuzuje společenská nebezpečnost v případě toho selhání. Stejně je to v případě toho vzdělávání. Odsouzený, pokud má zájem, se může přihlásit na školu venku, a když ho přijmou, tak ji může navštěvovat. Samozřejmě není možné, aby chodil do té školy klasicky jako normální žáci, takže tam se zvolí nějaký individuální vzdělávací plán a může dojíždět na nějaké zkoušky. V případě, že splní ty stanovené podmínky, ho můžeme pustit, aby do té školy dojížděl a ty zkoušky plnil. Druhá možnost je, že tam s ním pojedou nějaký příslušník, ale to už je pro nás jako vězeňskou službu trochu problematické. A třetí možnost, kterou teď máme u mladistvých, kteří ty podmínky nesplňují většinou z důvodu nezvladatelné agresivity, často nevyzrálé osobnosti, a tedy vysoké společenské nebezpečnosti, je studium online. Je dost

složitě něco takového vyjednat, je potřeba mít veškeré vybavení včetně nějakého videosestu a notebooku, přes který se může připojit. Opět nenavštěvuje klasické hodiny, ale dostává úkoly, které plní a pak má nějaké přezkoušení formou skype nebo nějakých videokonferencí, u kterého na něj dohlíží pedagog, aby nepodváděl. Takže ty možnosti jsou, ale většinou je to tak, že pokud odsouzený ty podmínky splňuje, tak má krátký trest a vyřeší si to po propuštění.

A ten odsouzený si sám požádá o to, aby mohl studovat?

Ano, u mladistvých je pak potřeba souhlas rodičů, kteří často i posílají požadavek, aby studoval. Ale teď tady máme i dospělého odsouzeného, který studuje dálkově Teologickou fakultu, a o to si požádal sám.

Jaké jsou rozdíly mezi formálním a neformálním vzděláváním, které jsou ve vaší věznicí nabízeny?

Základním rozdílem je to, že formální vzdělávání je řízené ministerstvem školství, obsah toho vzdělávání je stanoven podle vzdělávacích osnov a po úspěšném dokončení odsouzený získá buď výuční list nebo nějaký certifikát o dokončení. Ty obory a kurzy jsou v každé věznicí se školním vzdělávacím střediskem různé a přizpůsobují se možnostem té dané věznice.

Neformální vzdělávání pak vychází z programu zacházení, zahrnuje různé aktivity programu zacházení. Jsou tam hlavní čtyři oblasti, které jsou napříč věznicemi stejné – finanční gramotnost, sociálně právní poradenství, základy právní výchovy a příprava na propuštění. Tam je ta myšlenka taková, že pokud je odsouzený v průběhu toho programu přesunutý do jiné věznice, tak tam může plynule navázat a pokračovat v něm.

Jaká je kapacita Školského vzdělávacího střediska? Je tato kapacita naplněná?

Kapacita školáku je tuším přibližně 150 žáků. Aktuálně bohužel ta škola zeje prázdnotou, z celkového počtu přibližně 500 vězňů chodí do školy aktuálně kolem 30. Je to hlavně z toho důvodu, že často nemají dokončenou základní školu, a tak se nemůžou přihlásit na nějaký učební obor.

Jaké vidíte nedostatky ve vzdělávacím systému ve věznicích?

Hlavní problém vidím asi v tom úbytku těch možností. Dříve tady bylo daleko víc učebních oborů, například kuchař-číšník, ten je mezi odsouzenými obecně nejvíce oblíbený, ale teď je snaha ty obory rozptýlit nějakým způsobem rovnoměrně do dalších věznic, což pak může být trochu kontraproduktivní. Pak je problém to, že ty obory většinou vyžadují to dokončené základní vzdělání.

Jaký je průměrný věk žáků?

Nemám tady přesnou statistiku a konkrétní data, ale nejpočetnější skupinou jsou odsouzení ve věku 26-35 let, kteří tvoří téměř 50 % žáků.

O jaký typ vzdělávání je největší zájem?

Teď těžko říct, dřív bych bez přemýšlení řekl, že kuchař, protože oni vědí, že když se dostanou ke kuchařům, tak se dobře nají a mají se dobře. Ale teď je to opravdu s tím zájmem slabší. Ale asi i ten truhlář je celkem oblíbený.

Souvisí délka trestu s motivací odsouzeného ke vzdělávání?

Myslím si, že určitě. Když má odsouzený trest krátký, to znamená několik měsíců, tak se mu moc nevyplatí začínat nějaký kurz. Pak je to ovlivněno tím, jestli má odsouzený možnost být propuštěn po polovině trestu. Pokud ano, tak do té školy chodí, i když je to účelové, aby měli větší šanci propuštění po polovině trestu, ale i tak se snaží, jsou motivovaní tím blížícím se koncem trestu. Pak je vidět rozdíl v tom chování odsouzeného, kterému to propuštění na půlku nevyšlo, tam se ukáže ta účelovost, jelikož často o veškeré aktivity ztrácí zájem, protože ta motivace už tam taková není.

Co je nejčastějším důvodem pro zahájení vzdělávání u odsouzených?

Tím nejčastějším důvodem je asi bohužel hlavně jakási účelovost, to znamená vidina takzvané „půlky“ – propuštění po odpykání poloviny trestu. Dalším důvodem je to, že každý tady chce, aby mu ten čas tady co nejrychleji utekl, to znamená vyhnout se alespoň v rámci možností tomu každodennímu stereotypu a mít co nejméně volného času, který tady utíká daleko pomaleji než venku. A samozřejmě je tady i vidina toho něco se naučit.

Jaké procento osob ve VTOS úspěšně dokončí svůj obor?

Na začátku školního roku tam bylo kolem 60 odsouzených a z nich vlastně skoro polovina skončila. My jsme teda potom trošku zmírnili právě na základě toho, že ten úbytek je velký. Existuje tam samozřejmě školní řád. Součástí toho školního řádu máme, že pokud ten odsouzený poruší školní řád, tak že ho vyloučíme z toho studia. A součástí toho školního řádu není jen porušení toho, co se týká školy, ale i porušení nějakých pravidel spojených s výkonem trestu. Hlavně se to týkalo zneužití návykových látek, protože s tím se bohužel napříč věznicemi potýkáte všichni a hlavně jsme to hodně uplatňovali vůči těm odsouzeným, kteří sem jezdili z cizích věznic. Protože praxe je taková, že samozřejmě z nějaké části se ti odsouzení z cizích

věznic chtějí vzdělávat, nicméně ne vždy to tak je. Stává se, že se k nám dostane, který je v jiné věznici problémový a jednou z možností, jak ho z té věznice přesunout je navrhnout mu vzdělávání ve Všehrdech. A jezdilo nám sem dost takových nezvladatelných jedinců, kteří pak dělali problémy i u nás. My se tedy tím školním řádem vlastně chráníme, aby například po tom, co dotyčný zneužije nějakou drogu, nebo zneužije mobil, což je porušení řádu, po kterém jsme ho vyloučili a ve chvíli, kdy už tady nastudoval, odjel zase zpátky do původní věznice. Teď se nám kapacita školy podařila naplnit z naší věznice, takže jsme to trošku zmírnili a například za zneužití OPL vyloučíme žáka jen podmíněčně. Takže letos z toho našeho pohledu, k tolika ukončením docházky nedošlo tak, že bychom my někoho vyloučili. Většina těch, co studium ukončila, byla teda z jejich vlastní iniciativy.

Co bývá nejčastější příčinou nedokončení studia?

Těch důvodů je několik. Jedním z těch důvodů, který bývá nejvíc u mladistvých, ti jsou vždycky na začátku motivovaní, jak budou chodit do školy a pak najednou ve škole zjistí, že se mají učit a že po nich někdo něco chce a to se jim nelíbí, takže se vypíší. Další, s čím se velmi často setkáváme je to, že mají pohledávky a potřebují chodit do práce a platit dluhy. Myslím si, že to je asi nejčastější důvod zanechání studia z jejich strany, co jsem tak vyzpozoval. Potom samozřejmě to zmíněné porušení nějakých pravidel a vyloučení.

Jak se snažíte žáky v této oblasti motivovat?

S tou motivací je to poměrně těžké, hlavně u těch mladistvých. Oni mají ty priority úplně jinak nastavené. Velká část z nich je z pasťáku, takže oni ví, že po skončení trestu se tam vrátí a prakticky se pro ně nic moc nemění. Takže než na vzdělání jim záleží spíš na tom udělat si tady mezi ostatními odsouzenými nějaké jméno. U dospělých je to už lepší. Dospělí mají venku rodinu, děti nebo alespoň kamarády a ta práce je s nimi v tomhle ohledu daleko jednodušší.

Každopádně se samozřejmě snažíme jim vysvětlit, že jim to vzdělávání potom zjednoduší hledání zaměstnání po propuštění, ale na to oni moc neslyší. Takže tou hlavní motivací je určitě prospěchové stipendium, které nabízíme. Máme dané částky podle průměrné známky, které jim pak vyplácíme.

Mají odsouzení možnost pokračovat ve své školní docházce i po skončení trestu?

Tu možnost mají, ale nestává se tak často, že by toho využívali. Buď můžou i po propuštění dojíždět k nám na zkoušky nebo přestoupit do civilní školy a dokončit ji venku.

Jak se věznice podílí na pomoci odsouzenému ve studiu po jeho propuštění?

To neděláme my, ale spolupracujeme s těma neziskovými organizacema, a jsou většinou právě ty, které se tomu odsouzenému věnují, když ho propustíme. A potom samozřejmě funguje probační a mediační služba, která je k tomu nejvíc zapojená a která je zřizovaná státem. Ale jak říkám, je tady ta možnost těch zkoušek, tomu jsme samozřejmě otevření.

Jak se věznice podílí na pomoci odsouzenému najít uplatnění v oboru po jeho propuštění?

Máme tady pracoviště Konecta, to se úplně netýká vzdělávání, ale nebo i odsouzení venku, když pracují, tak po propuštění tam zůstávají vlastně i jako civilní zaměstnanci. To stejné i ta Konecta, to je vlastně call centrum, která zaměstnává vězně uvnitř, a v případě, že je ten odsouzený propuštěn a má zájem, tak ho můžou zaměstnat venku v nějakém tom jejich callcentru.

Takže co se týká péče o odsouzené po propuštění, tak hlavní roli mají právě ty neziskovky, u nás třeba právě Volontee nebo Rubikon a tak dále, je jich spousta, které navazují kontakty s odsouzenými už během výkonu trestu a plynule pokračují v jejich spolupráci i po jejich propuštění.

Já jsem ve své diplomce měl taky takový nápad zjistit, jaké procento osob využije to vzdělání venku, ale pak jsem to vzdal. Přemýšlel jsem, jakým způsobem ten výzkum udělat a vlastně jediný vzorek, který bych mohl získat by byli recidivisti – formou „v minulém trestu jste se vzdělával, a když jste byl venku, tak jste to vzdělání využil?“. Jinak není moc šance zjistit, jestli když se tady vyučí truhlářem, tak pak venku se živí truhlářinou.

A když se vyučí například tím truhlářem, máte možnost třeba zaměstnat je přes věznici jako truhláře?

To bohužel ne, věznice má, jak my tomu říkáme „údržbu“, máme tady malíře, elektrikáře, zámečníky a tak dál, ale vesměs je tam jeden mistr, který má ty odsouzené na starost, ale všechno je z řad těch odsouzených. A hlavně i kdybychom nějaké takové pracoviště měli, tak bychom ho nemohli zaměstnat, jelikož bychom museli vyžadovat čistý výpis z rejstříku trestů, což by pochopitelně neměl.

Rozhovor s respondentem B:

Souhlasíte s nahráváním?

Ano

Jaké vzdělávací programy nabízí věznice Všehrdy?

Nabídku rozlišujeme podle formálního a neformálního vzdělávání. Co se týká toho formálního, tak v našem Školském vzdělávacím středisku, momentálně nabízíme dvouleté učební obory Truhlář, pak desetiměsíční kurzy Zámečnický a Elektrikář, s tím, že Zámečnický a Elektrikář byl už zrušen a momentálně dokončují tento program pouze ti, kteří se do něj přihlásili dříve. Od září budeme mít obnovený kurz Elektromechanik. Kromě toho poskytujeme rekvalifikační kurzy, jako je například kurz svářeče, obsluhy motorové pily nebo základy práce s počítačem. Co se týká toho neformálního, tak tam patří speciálně výchovné aktivity, jako je finanční gramotnost, příprava na propuštění, sociálně právní poradenství, základy právní výchovy a sociální zabezpečení po výkonu trestu. To jsou takové hlavní, pak tady jsou takové projekty, do kterých se můžou odsouzení zapojit podle spáchané trestné činnosti. Takzvané VIT-ko, to je projekt Vnímám i Tebe, ten je i pro mladistvé. V rámci toho si zkusí postavit se do role oběti a často to v nich opravdu něco zanechá. Dále je Grepp, ten je v Novém Sedle, pro odsouzené za trestné činy násilí na dětech, tam oni moc nechtějí jezdit, protože by se hned vědělo, za co byl odsouzený. TP21 junior, to je tříměsíční program pro mladistvé, kteří mají problémy s agresí, v rámci kterého musí absolvovat 21 hodin terapií týdně. Další takové spíš volnočasové vzdělávací aktivity jsou autoškola, český jazyk pro cizince, dějepis nebo geografie. Pak jsou ještě kurzy, na které chodí nabídky z jiných věznic. Přijdou podmínky pro přijetí, a pokud je odsouzený splňuje, může se kurzu účastnit, my ho tam na přechodnou dobu převezeme a po skončení ho zase převezeme zpátky. Byl tam například pánský kadeřník nebo řidič autobusu.

Jaké jsou rozdíly mezi formálním a neformálním vzděláváním, které jsou ve vaší věznici nabízeny?

To už jsme si vlastně řekly. Hlavním rozdílem je zjednodušeně to, že po úspěšném dokončení odsouzený získá buď výuční list nebo nějaký certifikát o dokončení. Neformální souvisí s programem zacházení, a jde tam často buď právě o speciálně výchovné nebo zájmové aktivity.

Jaká je kapacita Školského vzdělávacího střediska? Je tato kapacita naplněná?

Kapacita našeho Školského vzdělávacího střediska je asi 150 žáků. Momentálně je tato kapacita naplněná asi z jedné třetiny.

Jaké vidíte nedostatky ve vzdělávacím systému ve věznicích?

Jedním z hlavních problémů je určitě to, že většina učebních oborů a rekvalifikačních kurzů vyžadují pro přijetí dokončené základní vzdělání. To znamená, že vězni, kteří nemají základní vzdělání absolvované, se nemůžou těmto oborů a kurzů účastnit. Dalším problémem je omezený výběr dostupných oborů a kurzů.

Jaký je průměrný věk žáků?

Ta věková hranice se úplně nedá určit. Chceme samozřejmě, aby se vzdělávali hlavně mladiství a zvyšovali si kvalifikaci pro budoucí propuštění. Ti tam většinou moc dlouho nevydrží, protože udělají nějaký průšvih. Ale chodí i dospělí. Je tady takové procento těch, co nemají dokončenou základku, ale nějaký ten kurz si udělají. Pak jsou tady tací, kteří za dobu výkonu trestu absolvují několik kurzů a oborů, odchází vzdělání, a pak se stejně vrátí, protože páchali trestnou činností.

O jaký typ vzdělávání je největší zájem?

Nevím, jestli se tam dá posoudit úplně jejich zájem. Oni se tam přihlásí kvůli tomu, že tam mají kamaráda nebo bratrance nebo podobně. Myslím, že tam nějaký výrazný zájem o konkrétní obor z jejich strany není.

Souvisí délka trestu s motivací odsouzeného ke vzdělávání?

Asi nějak přirozeně ano. Ovlivní to tak, že pokud je ten trest delší, tak do školy spíš nastoupí, když je kratší, tak se jim do toho úplně nechce, a pak ta zvyšující se délka ovlivňuje to, že si můžou udělat těch kurzů několik.

Co je nejčastějším důvodem pro zahájení vzdělávání u odsouzených?

To že vědí, že jim to pomůže. Veškeré plnění programu zacházení je ve většině případů účelové. Cíl každého odsouzeného je dostat se ven, takže oni se snaží plnit ten jejich program zacházení, aby měli co největší šanci na propuštění po polovině odpykaného trestu. My každému odsouzenému hned po nástupu zvolíme na základě veškerých vstupních informací, které máme, takové aktivity, které je povinen plnit v rámci toho programu zacházení. Na to plnění pravidelně dohlížíme a poznamenáváme si, zda a jaké aktivity plní nebo neplní. U dospělých každé tři měsíce, u mladistvých každý měsíc vyhodnocujeme. Pokud všechno plní, je to pro něj velké plus.

Jaké procento osob ve VTOS úspěšně dokončí svůj obor?

Aktuálně to bohužel bývá kolem poloviny.

Co bývá nejčastější příčinou nedokončení studia?

Nebývá to většinou z důvodu, že by to nezvládali. Buď to bývá porušení nějakého vnitřního řádu, nějaký ten průšvih, nebo potřeba těch financí a vidina té práce.

Jak se snažíte žáky v této oblasti motivovat?

My se snažíme motivovat je ze všech stran, dochází sem například i kaplan, který je taky vede k vzdělávání. Ale musí chtít hlavně sami, my jim řekneme možnosti, ale to rozhodnutí je na nich. Snažíme se jim vysvětlit to, že zvýšení kvalifikace pro ně bude přínosem po propuštění. Často jsou motivací i rodiče, kteří se snaží ty svoje děti vést k tomu vzdělávání. Spousta těch rodičů je nadšená, že jejich děti konečně chodí do školy, protože venku s tím byl problém a měli přeci jen velkou volnost. Tady nemají moc jiných možností. No a pak samozřejmě je motivuje to stipendium, když je to jedničkař, dostane 1000 korun, dvojkař pak 800 a trojkař 600 korun za měsíc. Pak ale nesmí mít více než 15 % absence. A další důležitou výhodou je to, že nemusí platit náklady výkonu trestu. Takže když sem nastoupí někdo, kdo nemá venku dluhy a nemusí chodit do práce, tak se mu vlastně vyplatí chodit do školy, aby nemusel platit.

Mají odsouzení možnost pokračovat ve své školní docházce i po skončení trestu?

Ano, můžou sem i po propuštění docházet a školu dokončit.

Jak se věznic podílí na pomoci odsouzenému ve studiu po jeho propuštění?

Jak říkám, když mají zájem, můžou pokračovat v tom svém oboru tady u nás, případně mohou přestoupit na učiliště, kde obor dokončí.

Jak se věznic podílí na pomoci odsouzenému najít uplatnění v oboru po jeho propuštění?

V tom oboru přímo ne, ale co se týče zaměstnání obecně, tak to řeší probační mediační služba a oni mají možnost obrátit se na různé neziskové organizace. My jim teda přímo nesháníme práci, ale spíš jim ukážeme možnosti, kam se může obrátit. Když chtějí být podmíněně propuštění, je pro ně velkou výhodou, když mají zajištěnou práci mimo věznici, na to soud bere ohled. Někdy tedy i přímo z věznic píšou před propuštěním dopisy do různých firem, že by měli zájem o práci po skončení trestu. Nebo jsou i případy, když pracují na takzvaném volném pracovišti, které je mimo věznici, tak si je tam nechají i po propuštění.

Příloha č.2

Seznam kódů

Kód A: Nabídka vzdělávání ve věznici Všehrdy

Kód A-a: Formální vzdělávání ve věznici Všehrdy

Kód A-b: Neformální vzdělávání ve věznici Všehrdy

Kód A-c: Nedostatky ve vzdělávacím systému

Kód B: Charakteristika žáků ve věznici Všehrdy

Kód C: Motivace odsouzených ke vzdělávání

Kód C-a: Motivace z pohledu odsouzených

Kód C-b: Motivace z pohledu věznice

Kód C-c: Příčiny ukončení vzdělávání

Kód D: Podpora osob po ukončení výkonu trestu

Kód D-a: Vzdělávání po ukončení VT

Kód D-b: Uplatnění získaného vzdělání na trhu práce